

Razumkov
centre

 **Hanns
Seidel
Stiftung**

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК ШЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ

Інформаційно-аналітичні матеріали
Центру Разумкова

Razumkov
centre

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК ШЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ

Інформаційно-аналітичні матеріали
Центру Разумкова

Інформаційно-аналітичні матеріали підготовлені Центром Разумкова в рамках проєкту «Впровадження механізмів політичної освіти ветеранів війни як шлях підвищення демократичної стійкості України», який реалізується за підтримки Представництва Фонду Ганнса Зайделя в Україні

Київ – 2025

ЗМІСТ

3	Вступ: АКТУАЛЬНІСТЬ І ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ
4	I. УРОКИ З ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕТЕРАНІВ
11	II. ПОЛІТИЧНА ОСВІТА ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ІНСТИТУЦІЇ ТА ПРОГРАМИ
30	III. БАЗОВА ПРОГРАМА ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ
39	Додаток. ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕТЕРАНІВ (Інформаційно-аналітичні матеріали Центру Разумкова)

Авторський колектив:

Ю. Якименко, кандидат політичних наук, Президент Центру Разумкова, шеф-редактор;
М. Сунгуровський, кандидат технічних наук, директор військових програм Центру Разумкова, керівник проєкту;
М. Міщенко, кандидат соціологічних наук, заступник директора соціологічної служби Центру Разумкова;
І. Балуба, кандидат історичних наук, керівник експертної групи з питань фахової передвищої освіти
Директорату фахової передвищої, вищої освіти МОН України;
О. Литвиненко, кандидат філософських наук, незалежний експерт.

Усі фотоматеріали, вміщені в цьому виданні, взяті із власного фотоархіву та загальнодоступних джерел.
У разі використання інформаційно-аналітичних матеріалів, посилання на видання є обов'язковим.

© Центр Разумкова, 2025
© Видавництво "Заповіт", 2025

ВСТУП: АКТУАЛЬНІСТЬ І ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Під час війни і в повоєнний період, перебуваючи під впливом постійної загрози з боку сусідньої держави-агресора, Україна потребуватиме забезпечення єдності суспільства, готовності всіх громадян встати за необхідності на захист свободи, незалежності, державного суверенітету та територіальної цілісності.

За умов скасування воєнного стану на Україні чекають президентські та парламентські вибори, вибори до органів місцевого самоврядування. Оновлення депутатського корпусу та органів виконавчої влади, на які покладатимуться складні завдання повоєнного відновлення країни, потребуватиме наявності людей з державницькими, патріотичними, лідерськими, професійними компетенціями.

З цієї точки зору найбільшою довірою у суспільстві користуються ветерани російсько-української війни. Але для того, аби не лише користуватися довірою, але й виправдати її, ветеранам потрібно набути відповідних знань, навичок і мати прагнення реалізувати їх з користю для себе та суспільства. Активне залучення ветеранів до різних сфер суспільного життя сприяє не лише їхньому особистісному розвитку, але й зміцненню демократичних інститутів та економічному зростанню країни. За великим рахунком, йдеться про оновлення політичної еліти України.

У цьому напрямі для ветеранів мають бути створені достатні мотиви: високий соціальний статус, фізична і психологічна реабілітація, відкриті можливості працевлаштування, гідне житлове та пенсійне забезпечення їх і членів сімей, перспективи власного розвитку. Лише у такому випадку можна розраховувати на конструктивну (а не деструктивну) участь ветеранів у політичних процесах.

Ефективним інструментом, за допомогою якого ветерани можуть набути потрібних компетентностей, має стати система їх політичної освіти. Вона має бути невід'ємною складовою загальної системи освіти, перетворитися

із фрагментованих освітніх організацій на мережу навчальних, тренінгових, адвокатських центрів, діяльність яких побудована на спільних принципах і координується у певний спосіб.

Суб'єкти політичної освіти мають вийти за рамки звичної академічної практики читання лекцій і проведення семінарів, активно і креативно запроваджувати сучасні методи навчання, тренінгу, спілкування, моніторингу навчального процесу та кар'єрного супроводу випускників. Наявність авторитетного викладацького складу, злагоджених команд центрів політичної освіти, проведення ефективних інформаційних кампаній та висвітлення позитивних результатів навчання ветеранів мають стати запорукою їх масового долучення до освіти, а також бажання органів влади скористатися цим джерелом підготовлених кадрів.

Проєкт Центру Разумкова «Впровадження механізмів політичної освіти ветеранів війни як шлях підвищення демократичної стійкості України», який реалізується за підтримки Представництва Фонду Ганнса Зайделя в Україні, має на меті розробку базової програми курсів політичної освіти ветеранів. Реалізація цієї мети вбачається стимулом для подальших зусиль у цьому напрямі за участю усіх зацікавлених сторін, та надання процесу цілеспрямованого, системного характеру.

Інформаційно-аналітичні матеріали складаються з чотирьох розділів і додатку. У розділі 1 розглядається корисний іноземний досвід громадянської освіти та політичної освіти ветеранів. У розділі 2 аналізуються інституції та програми політичної освіти в Україні. У розділі 3 наводиться запропонований варіант Базової програми політичної освіти ветеранів. У додатку наведені результати експертного опитування з питань принципів, змісту і форм політичної освіти ветеранів війни, проведеного Центром Разумкова в березні-квітні 2025 р.

I.

Уроки з іноземного досвіду громадянської освіти та політичної освіти ветеранів

Запровадження в Україні ефективної системи політичної освіти ветеранів війни вимагає вивчення іноземного досвіду з урахуванням специфіки державного устрою, особливостей функціонування демократичних інститутів, демографії, звичаїв і традицій.

У Європейському союзі і країнах-членах ветеранська політика спрямована переважно на інтеграцію ветеранів у цивільне життя, їх соціальний захист. Політична освіта ветеранів здійснюється, як правило, в рамках загальної системи громадянської освіти населення, що вважається достатнім з урахуванням їх питомої ваги у соціально-демографічній структурі суспільства, місця і ролі у суспільно-політичних процесах. Водночас принципи, підходи, форми організації громадянської освіти в ЄС і країнах-членах є цікавими, з точки зору можливості їх використання в Україні.

Зробити певні висновки про важливість, зміст, організацію політичної освіти ветеранів допомагає також досвід США, де через участь країни в багатьох збройних конфліктах і війнах, склалася досить чисельна соціальна категорія ветеранів, до якої належать також усі, хто відслужили мінімум один контракт на військовій службі та звільнені «з честю»¹.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

Одним із слабких місць демократії загалом і демократичного контролю над суб'єктами прийняття політичних рішень як одного з її інструментів зокрема є недостатня підготовка для цього «контролерів» — пересічних громадян. Особливо гостро зараз це проявляється в європейських демократіях, де спостерігаються зростання популізму, посилення ультраправих партій і рухів, масоване поширення через соціальні мережі дезінформації та російської пропаганди, апатія та низька довіра громадян до владних інститутів. Все це відбувається на фоні певних соціально-економічних негараздів і посилює їх наслідки.

В ЄС вважається, що запобігти цим загрозам та ефективно боротися з ними можна через надання молоді, ветеранам, усім іншим громадянам, можливостей для самореалізації та кар'єрного зростання, стимулювання і сприяння формуванню і прояву їх активної громадянської позиції, зміцнення стійкості демократії та економіки в європейських країнах. Один із головних інструментів для цього — громадянська освіта.

У країнах ЄС за останні десятиліття розуміння громадянської освіти (civics education) трансформувалося від її бачення як системного надання інформації зі сфери суспільних наук до підходу, що передбачає виховання громадянськості (citizenship education) та зміщення акцентів від простого надання знань до формування особистісних громадянських компетентностей.

Новий європейський порядок денний з навчання дорослих на 2021-2030 рр., затверджений Резолюцією Ради ЄС від 29 листопада 2021 р., спрямований на зміцнення стійкості економіки та суспільства, забезпечення необхідних умов для того, щоб люди стали

¹ Станом на листопад 2024 р., чисельність ветеранів у США становила 15,8 млн осіб або 6,1% загальної чисельності цивільного населення віком від 18 років. Див.: «Незвична техніка, стиль командування, побут і їжа. Як ветерани зі США приживаються в ЗСУ». — Голос Америки, <https://www.holosameryky.com/a/veterans-ukraine-is/7859778.html/>.

провідниками змін через вибір, який вони роблять². Генеральною ідеєю у Новому європейському порядку проголошено необхідність формування нової культури навчання — його принципів, змісту і форм. Пропонується не лише «вантажити» голови тим, що потрібно знати (в жодному разі не применшуючи важливість цих знань), а й вчити як треба думати, як формувати власну громадянську позицію, яким чином її реалізовувати через громадську та політичну діяльність упродовж всього життя на користь собі і суспільству.

Сучасна концепція Citizenship education базується на наступних принципах:

- ✓ **Розширення спектра громадянської освіти** означає перехід від вузької тематики політичних інтересів окремої держави до загальних прав людини та участі в політиці, міжкультурної комунікації та екологічного виховання.
- ✓ **Громадянська активність та участь в управлінні** передбачає безперервний процес громадянської освіти, набуття нових навичок громадянськості, їх застосування у громадській і політичній діяльності на муніципальному, регіональному та державному рівнях протягом усього життя, виховання соціальної відповідальності особистості, подолання думки, що «нагорі самі розберуться».
- ✓ **Навчання через практику** означає, що засвоєння теоретичних знань відбувається у практичних ситуаціях, змодельованих і реальних. При цьому, культивуються ініціативність і залученість до найрізноманітніших видів суспільно-політичної діяльності. У процесі навчання широко використовуються дискусії, тренінги, обговорення. Заохочується участь у діяльності громадських організацій.
- ✓ **Демократія участі** передбачає поступове зростання ролі прямої демократії, що потребує нової якості громадян, нової культури громадянськості. Концепція демократії участі спрямована, перш за

все, на боротьбу з головними проблемами сучасної держави та суспільства — з корупцією, лобіюванням інтересів великого капіталу, маніпуляцією громадською думкою, порушенням прав людини, засиллям споживацької культури, екологічними проблемами.

Спільний європейський навчальний план громадянської освіти спрямований на набуття учнями: **знань** про європейську інтеграцію та функціонування європейських інститутів, — потрібних їм на виборах, і для кращого розуміння переваг (і недоліків) ЄС; **навичок** критичного мислення, цифрової медіа-грамотності, вміння дискутувати, — життєво важливих для реалізації громадянства у XXI ст.; **прагнень** стати активними громадянами, здатними розуміти та розв'язувати нагальні проблеми.

З урахуванням зазначених принципів, вимог і рекомендації, країни-члени, заклади освіти, громадські організації формують і здійснюють власні ініціативи, навчальні програми та організують їх моніторинг. З метою підвищення ефективності їх діяльності створюються мережеві структури, що охоплюють суб'єктів громадянської освіти не лише в ЄС, але й за його межами.

У ЄС на базі загальноєвропейської неурядової організації THE CIVICS³, з центрами в Бонні, Софії та Загребі, створена та успішно працює мережева платформа для формальної та неформальної громадянської освіти (Networking European Civic Education, NECE⁴). На її базі проводяться фестивалі, симпозиуми, онлайн кампуси з метою розвитку інструментів і поширення найкращих з практик громадянської освіти та розв'язання нагальних проблем.

Ще однією мережевою структурою є Східноєвропейська мережа громадянської освіти (Eastern European Network for Citizenship Education, EENCE⁵) — мережа організацій та експертів, метою якої є сприяння обміну та розвитку знань, навичок та цінностей у сфері громадянської освіти в регіоні Східної Європи. EENCE здійснює свою діяльність за

² Council Resolution on a new European agenda for adult learning 2021-2030. – Council of the European Union, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14485-2021-INIT/en/pdf>.

³ THE CIVICS, <https://thecivics.eu/>.

⁴ NECE, <https://nece.eu/>.

⁵ EENCE, <https://eence.eu/>.

фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини.

Національні моделі навчання дорослих у державах-членах ЄС охоплюють формальну та неформальну освітню діяльність як професійного, так і загального характеру, відповідно до їх національних, регіональних і місцевих потреб, політики і традицій.

НІМЕЧЧИНА⁶

За словами колишнього Президента Німеччини Й. Рау (1999-2004 рр.): «Для нашого суспільства і його громадян політична освіта є справою самозбереження. Без політичної освіти вільна демократія зруйнується...». Головним гаслом сучасної концепції громадянської освіти в Німеччині є «Демократія потребує демократів».

Своєрідним етичним кодексом для викладачів суспільних дисциплін є принципи, які визначені в «Бейтельсбаському консенсусі» (1976 р.) і далі отримали розвиток разом із розвитком соціально-політичних наук і розумінням динаміки соціально-політичної ситуації у Німеччині⁷:

1. **Заборона нав'язування** учням набору політичних поглядів, переконань чи цінностей.
2. **Повага і терпимість, полеміка і баланс суперечностей:** потрібно брати до уваги різноманіття переконань, плюралізм думок і відповідних проблем; різні точки зору мають бути представлені ясно й виразно; обговоренню підлягають усі альтернативні способи розв'язання

політичної проблеми — вибір кращого залишається за учнем; у центрі уваги має бути політична проблема, яку треба розв'язати.

3. **Зв'язок між цілями навчання та інтересами самих учнів:** учні мають опанувати методологічні інструменти, що надають їм змогу самостійно вивчати політичні проблеми, аналізувати їх і формувати власну думку; учні мають розуміти, що навчання є їх особистою справою, але розв'язання проблем суспільства вимагає солідарної відповідальності.

Головними інституціями громадянської освіти для дорослих у Німеччині є:

- ✓ Федеральне агентство громадянської освіти (Bundeszentrale für politische Bildung, BPB), що підпорядковується Федеральному Міністерству внутрішніх справ, забезпечує громадянську освіту та інформацію з політичних питань для всіх жителів Німеччини, видає публікації, організовує семінари та інші навчальні заходи, забезпечує тренінги професійного вдосконалення для журналістів, пропонує фільми та онлайн матеріали.
- ✓ Агентства громадянської освіти у 16 землях Німеччини, підпорядковані урядам або парламентам земель.
- ✓ Центри освіти для дорослих в місцевих громадах (Volkshochschulen).
- ✓ Політичні фундації та їх освітні заклади (афілійовані з політичними партіями, представленими у Федеральному парламенті).
- ✓ Освітні інституції, афілійовані з Католицькою і Протестантською церквами, профспілками.
- ✓ Громадські організації.
- ✓ Меморіальні заклади.
- ✓ Благодійні фонди, незалежні інституції.

⁶ Бранд Б. «Навчання дорослих для активного громадського життя у Німеччині». — Центр Разумкова, https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2019_i2_18/ukr_Adult_Learning....pdf.

⁷ «Достаточно ли консенсуса Бейтельсбаха?». — Landeszentrale für politische Bildung BW, https://www.lpb-bw.de/publikationen/did_reihe/band16/didakr9c.htm.

У Німеччині набула поширення освіта для дорослих, включно з громадянською освітою, у народних університетах, яких налічується близько 900 з понад 3 000 регіональними представництвами, в яких працюють 8 тис. штатних і 192 тис. позаштатних викладачів. Більшість викладачів народних університетів є фрилансерами і не обов'язково мають профільну педагогічну освіту, але повинні довести свою професійність в обраній темі. Народні університети вважаються «школами громади» і «майстернями демократії». Щороку на їхніх курсах і тренінгах навчаються близько 6,5 млн осіб. Дедалі частіше практикуються інтегровані курси, коли основи громадянської освіти викладаються на курсах з інших дисциплін. Статус народних університетів, моніторинг якості курсів і рівень викладання закріплені законодавчо.

Народні університети отримують фінансування від держави, федеральної землі і муніципалітету міста. Зазвичай державні кошти покривають 14% бюджету університету, фінансування від громад (органів місцевого самоврядування) – 27%; 40% грошей університет заробляє самостійно – через оплату слухачами навчання на курсах за цінами, нижчими за ринкові. Крім того, університети активно залучають грантові кошти та кошти з інших джерел (19%).

Підтримка проєктів із питань громадянської освіти не лише в Німеччині, але й в інших країнах, у т. ч. в Україні, є одним із постійних напрямів діяльності багатьох політичних фондів Німеччини: Фонду Ганнса Зайделя, Фонду Конрада Аденауера, Фонду Генріха Бюлля, Фонду Фрідріха Еберта, Фонду Фрідріха Науманна.

Досвід ЄС і країн-членів, зокрема Німеччини, є прикладом переходу до більш активних форм громадянської освіти, спрямованих на надання громадянам базових знань, формування у них потрібних навичок і прагнень реалізувати їх через громадську та політичну діяльність, – що загалом є передумовою підвищення демократичної стійкості.

Громадянська освіта змістовно та організаційно є складовою цілісного Європейського освітнього простору. Одним із пріоритетних напрямів її вдосконалення

та розвитку є інтеграція знань, навичок, особистих якостей учнів у їх поведінкову модель, їх майбутню роль у демократичних соціально-політичних процесах. Це викликає потребу пошуку інноваційних підходів до формування навчальних курсів, викладання певних дисциплін, запровадження інтенсивних форм набуття навичок.

Особливої важливості в системі громадянської освіти набувають мережеві структури, які виконують завдання координації діяльності їх членів – освітніх закладів і громадських організацій, – а також пошуку, акумуляції та розподілу ресурсів, потрібних для ефективної діяльності.

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

У США реінтеграція ветеранів у політичні процеси відбувається через їх політичну освіту та участь у діяльності державних органів влади різних рівнів, громадських організацій, політичних партій, створення власних партій, рухів.

Одним із прикладів об'єднання ветеранів у політичні партії є Партія ветеранів Америки (Veterans Party of America), утворена у 2013 р., два рази (2013 р. і 2019 р.) брала участь у виборах до Конгресу⁸. Ідеологічною основою партії є погляд на ветеранів як представників усіх верств суспільства (партійний перевибірчий слоган – «Ми всі американці», «We are all Americans»), що мають власні точки зору на реалії США, відмінні від демократів і республіканців, які вже «занадто довго представляють інтереси американців».

Ветерани у США беруть активну участь у виборчих кампаніях. У виборчих перегонах 2024 р. до Конгресу США здобули

⁸ 'Veterans' Party of America Selects First Presidential Candidate'. – Veterans' Party of America, <https://www.pr.com/press-release/632794>; 'Veterans Party'. – Ballotpedia, https://ballotpedia.org/Veterans_Party.

перемогу у праймеризах і балотувалися 189 ветеранів (порівняно зі 196 – у 2022 р.); більшість (145) з них починали військову кар'єру з 2000 р. Серед кандидатів-ветеранів було 56 представників Демократичної партії й 132 – Республіканської партії (плюс один незалежний кандидат). До складу Конгресу потрапили 100 ветеранів або близько 19% усіх членів. При цьому, впродовж останніх 50 років спостерігається спад у представництві ветеранів у Конгресі США, що відповідає загальній тенденції зменшення числа американців із військовим досвідом⁹.

Наразі конгресмени-ветерани головними напрямками своєї політичної діяльності обирають захист прав та інтересів ветеранів, лобіювання пов'язаних із цим реформ, контроль процесів з покращення становища цієї вразливої категорії населення. Водночас, на думку багатьох ветеранських організацій, у США спостерігається суттєвий спад демократичної стійкості, ознаками чого є:

- ✓ поляризація партійних позицій у Конгресі сягнула найвищого рівня за останні 100 років¹⁰;
- ✓ за Індексом демократії 2020 (Democracy Index 2020), США посідали 25 місце і вважалися країною з неповною демократією¹¹;
- ✓ з 2020 р. дії Конгресу мають рекордно низький рейтинг схвалення (на рівні 15%)¹²;
- ✓ суспільна довіра до уряду, яка після терактів 11 вересня 2001 р. досягла максимуму за останні три десятиліття, після цього суттєво впала і з 2011 р. тримається на рівні 17-20%¹³.

На хвилі невдоволення таким становищем у 2022 р. сформувався Рух «Ветерани – для

всіх виборців» (Veterans for All Voters, VAV), представники якого намагаються домогтися змін у політичній і виборчій системах, вважають саме ветеранську спільноту найнадійнішим інститутом Америки: 49% ветеранів ідентифікують себе як незалежні виборці; 32% ветеранів працюють на державній службі або в благодійних організаціях; 69% ветеранів користуються довірою у громадах. На переконання VAV, саме ветерани здатні через освіту, адвокацію, мобілізацію зусиль і лідерство зробити так, щоб «голос кожного американця був почутий»¹⁴.

У США значна увага надається реінтеграції ветеранів у цивільне життя та, зокрема, їх політичній освіті. Понад 75 років у США існує організація Veterans Education Success (VAS), яка співпрацює з Конгресом, виконавчими органами державної влади в напрямках ухвалення законів із захисту прав ветеранів і членів їх сімей, оплати та кредитування їх навчання, підтримки федеральних програм післядипломної освіти ветеранів¹⁵. Зокрема, в одному із останніх досліджень VAS було виявлено суттєві недоліки в підтримці та фінансуванні ветеранської освіти, пов'язаних з приходом нової адміністрації Д. Трампа¹⁶.

Підтримка освіти ветеранів у США побудована на ваучерній, грантовій або кредитній основі. Правові засади підтримки ветеранської освіти закладені Законом «Про реабілітацію військових» (GI Bill) від 1944 р., оновленим у 2008 р. після терористичної атаки 11 вересня 2001 р. (Post-9/11 GI Bill)¹⁷. Ним передбачена можливість отримання ветеранами чотирирічної освіти вартістю понад \$100 000. Головним розпорядником коштів на ветеранську освіту є Міністерство у справах ветеранів (Department of Veterans Affairs, бюджет – близько 3,5% федеральних витрат). Проте, порівняно з 2013 р.,

⁹ 'How veterans are faring in the 2024 election'. – MilitaryTimes, <https://www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2024/11/05/how-veterans-are-faring-in-the-2024-election/>; Veterans running in the 2024 Congressional Elections'. – Team Mighty, <https://www.yahoo.com/news/veterans-running-2024-congressional-elections-221537002.html>.

¹⁰ '2020 election reveals two broad voting coalitions fundamentally at odds' – Pew research Center, <https://www.pewresearch.org/short-reads/2020/11/06/2020-election-reveals-two-broad-voting-coalitions-fundamentally-at-odds/>.

¹¹ Democracy Index 2020... – The Economist Intelligence Unit, <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>.

¹² 'Congress and the Public'. – Gallup, <https://news.gallup.com/poll/1600/congress-public.aspx>.

¹³ 'Public Trust in Government: 1958-2024'. – Pew research Center, <https://www.pewresearch.org/politics/2024/06/24/public-trust-in-government-1958-2024/>.

¹⁴ Veterans for All Voters, <https://www.veteransforallvoters.org/>.

¹⁵ Veterans Education Success, <https://vetsedsuccess.org/>.

¹⁶ 'Reports Reveal Systemic Failures in VA's Oversight of Veterans' Education Funding'. – VAS, <https://vetsedsuccess.org/our-press-release-reports-reveal-systemic-failures-in-vas-oversight-of-veterans-education-funding/>.

¹⁷ 'GI Bill Education Benefits'. – Military One Source, <https://www.militaryonesource.mil/benefits/gi-bill-education-benefits/>.

витрати на ветеранську освіту та підготовку знизилися з близько \$18 млрд до \$12 млрд¹⁸.

Ішим інструментом підтримки ветеранської освіти є Програма сприяння військовим в оплаті навчання (Military Tuition Assistance program)¹⁹. Вона охоплює програму «Жовта стрічка» (сприяння в оплаті вищої освіти в державних, приватних або іноземних освітніх закладах, що покривається в рамках Post-9/11 GI Bill²⁰), надання грантів, кредитів і пільг на отримання військовими (у т. ч. ветеранами) вищої освіти.

У США активно функціонують інформаційно-пошукові платформи, на яких ветерани можуть отримати відповіді на питання: як платити за навчання в коледжі, як знайти потрібний заклад освіти або програму навчання, як отримати консультації з питань профорієнтації тощо²¹.

Серед провідних організацій та освітніх закладів, що опікуються освітою ветеранів, найкрупнішою є організація «Студенти-ветерани Америки» (Student Veterans of America, SVA), яка надає послуги, проводить дослідження, здійснює програми та підтримку ветеранів в отриманні ними вищої освіти. Мережева структура організації складається з 1600 навчальних підрозділів в усіх 50 штатах і трьох інших країнах, де навчаються близько 600 тис. ветеранів. SVA запропонувала та домоглася односторонньої підтримки в Конгресі найважливішої за останнє десятиріччя поправки до GI Bill, відомої як Forever GI Bill. Цей двопартійний законодавчий акт впливає на життя 1 млн студентів-ветеранів, щорічно розподіляючи понад \$12 млрд допомоги.

У рамках SVA працює **Інститут лідерства (The Leadership Institute)**²², який ставить за мету виховання лідерських властивостей у ветеранів-студентів, формування майбутніх реформаторів, забезпечення завтрашніх

лідерів усім необхідним для служіння країні і створення стійкої спільноти впливу.

Навчання ветеранів спрямоване на надання кожному з них наступних переваг:

- ✓ Установка на розвиток: налаштованість на постійне навчання, опанування нових знань, визнання необхідності відточування навичок не лише в керівництві, але й у всіх аспектах життя.
- ✓ Гнучкість світогляду: сприйнятливість до обговорення і прийняття нових концепцій і філософії лідерства, навіть коли вони можуть кинути виклик вашому власному лідерству.
- ✓ Колективізм: відданість роботі в команді, ментальна налаштованість на співпрацю і взаємну відповідальність.

Головними принципами і завданнями навчальних курсів є:

- ✓ Фундаментальні цінності: допомогти слухачам зрозуміти їх засадничі цінності та їх співвідношення з етосом лідерства.
- ✓ Реалізація: розробити стратегічний план дій досягнення бажаних результатів.
- ✓ Цілеспрямованість: створити певне бачення особистого лідерства, дотримуючись моральних принципів.
- ✓ Співтовариство: спільне використання наданої у рамках програми підтримки і мережі спілкування з колегами, викладачами, тренерами, наставниками.

З 2014 р. у рамках SVA здійснюється щорічна грантова програма для ветеранів закордонних війн (Legislative Fellowship for Veterans of Foreign Wars (VFW) of the United States) з метою розширення можливостей

¹⁸ 'How much does the VA spend?'. – USAFACTS, <https://usafacts.org/articles/how-much-does-the-va-spend/>.

¹⁹ 'Need Money for Higher Education?' – Military One Source, <https://www.militaryonesource.mil/education-employment/for-service-members/need-money-for-higher-education/>.

²⁰ 'Yellow Ribbon Program' – U.S. Department Of Veterans Affairs, <https://www.va.gov/education/about-gi-bill-benefits/post-9-11/yellow-ribbon-program/>.

²¹ Зокрема, платформа *College Recon* (<https://collegerecon.com/>), база даних якої охоплює близько 3 тис. коледжів та університетів, що опікуються освітою ветеранів.

²² The Leadership Institute, <https://studentveterans.org/programs-events/leadership-institute/>.

завтрашніх лідерів з числа ветеранів закордонних воєн і студентів-ветеранів Америки, надання найкращим студентам-ветеранам можливості зробити свої голоси почутими на Капітолійському пагорбі та в їх спільноті.

Maxwell School та D’Aniello Institute for Veterans and Military Families Сиракузького Університету з Програмою політичної та громадянської активності ветеранів (Veterans Program for Politics and Civic Engagement, VPPCE)²³. Програма пропонує інтенсивний навчальний курс для ветеранів і членів їх сімей, які планують присвятити себе громадській діяльності або державній службі. Програма складається з двох секцій: (1) творчого мислення та (2) планування політичної кампанії.

Секція 1 орієнтована на ветеранів, що виявляють сильний інтерес до політики, але перебувають на ранній стадії визначення політичної кар’єри. Секція творчого мислення складається з 12 годин синхронних і асинхронних інструкторсько-методичних занять. Метою є допомогти учасникам краще розібратися з мотивацією і бажанням присвятити себе державній службі, а також її перспективами для них. Для тих, хто успішно закінчив секцію 1 і зацікавлений у продовженні політичної кар’єри, пропонується навчання на секції планування.

Секція 2 (планування політичної кампанії) складається з 5-6 двогодинних сесій, підсумкового семінару в режимі онлайн і триденних очних поглиблених кампус-сесій. Від учасників вимагається відвідування всіх сесій, представлення драфту відеовиступу і плану політичної кампанії.

Тематика Програми охоплює механіку політичних кампаній та управління ними, стратегії залучення коштів, створення інформаційних платформ, публічні комунікації тощо:

- ✓ створення успішних організацій політичних кампаній;
- ✓ етичні проблеми;
- ✓ політична комунікація;
- ✓ залучення коштів на політичну кампанію;
- ✓ реалії політичних систем США;
- ✓ уроки політичних процесів на місцевому рівні;

- ✓ роль соціологічних опитувань;
- ✓ ефективні методи залучення громадян;
- ✓ політичні інститути, які потребують реформування;
- ✓ медіастратегії;
- ✓ ораторське мистецтво;
- ✓ пропаганда в політичних кампаніях.

Академія лідерства нової політики (New Politics Leadership Academy)²⁴, з огляду на тенденції зменшення числа американців з військовим досвідом, скорочення представництва ветеранів на державній службі, спад сміливості і політичної волі чинних політичних лідерів, ставить за мету виховання ветеранів у дусі лідерства, у служінні перш за все ветеранській спільноті і державі.

Ветеранська програма розвитку лідерства спонукає учасників до особистої рефлексії з наступних питань: які лідери потрібні демократичному суспільству; яким лідером вони можуть стати; яким чином вони можуть реалізувати своє лідерство в політиці.

Таким чином, у США на тлі певних негараздів у політичній і виборчій системах, зростає визнання необхідності їх реформування та підвищення стійкості демократії. У широких колах політичних діячів і науковців, у досить численній ветеранській спільноті, існує переконання, що саме ветерани мають стати передовим загоном захисту демократії та оновлення політичної і виборчої систем США. Потрібні для цього знання та навички надають ветеранам профільні заклади освіти, діяльність яких регулюється органами законодавчої і виконавчої влади та фінансується державним бюджетом і благодійними фондами.

²³ 'Veterans Program for Politics and Civic Engagement'. – Syracuse University and Maxwell School, <https://www.maxwell.syr.edu/academics/non-degree-programs-and-short-format-courses/veterans-program-for-politics-and-civic-engagement>.

²⁴ New Politics Leadership Academy, <https://www.newpoliticsacademy.org/military-service>.

II.

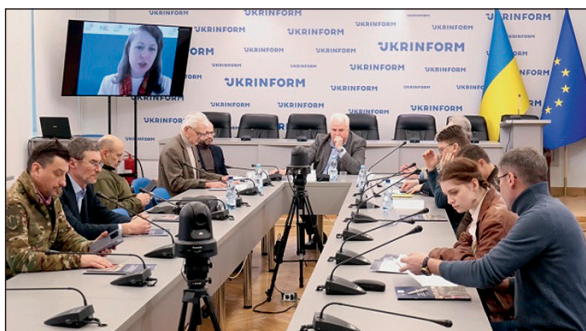
Політична освіта для ветеранів на сучасному етапі: інституції та програми

Одним із суттєвих наслідків російсько-української війни для українського суспільства стало формування в його структурі нової, чисельної соціальної групи — ветеранів російсько-української війни, яка за багатьма ознаками буде відігравати суттєву роль у процесах повоєнного відновлення і подальшої розбудови України. Саме тому питання політичної освіти ветеранів протягом останніх років постало в центр посиленої уваги експертного середовища, як один з чинників, які значною мірою визначають майбутнє нашої держави, моделі суспільних відносин у ній.

Ця увага вже трансформувалася у здійснення практичних спроб створення відповідних структур і навчальних програм, проте масштаби завдання потребують дослідження наявних можливостей і потенціалу для формування розгалуженої, адаптованої до потреб і особливостей різних груп ветеранів, системи політичної освіти. У цьому розділі робиться огляд наявних інституцій, що працюють у сферах громадянської/політичної освіти, а також навчальних послуг, програм, що ними пропонуються.

1. ПОЛІТИЧНА ОСВІТА: ОГЛЯД ІНСТИТУЦІЙ СФЕРИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

На перший погляд, система формальної освіти надає особі необхідний мінімум знань і вмінь для участі в політичному житті країни та забезпечує потреби в кваліфікованих фахівцях, спроможних на реалізацію всього розмаїття політичних процесів. Однак, система формальної освіти не здатна швидко реагувати на виклики, що виникають раптово, не налаштована на масову просвіту населення та задоволення широкого кола освітніх потреб громадян, що формуються спонтанно, не є сталими і не потребують здобуття певного рівня освіти.

Ці слабкі сторони формальної освіти нівелює неформальна освіта, демонструючи свої переваги: гнучкість, адаптивність до змін і

вимог, швидкість реагування на потреби. Більшість напрямів неформальної освіти, за виключенням професійного розвитку працівників окремих сфер чи галузей економіки, не регламентуються законодавством, надавачі освітніх послуг, орієнтуючись на суспільні потреби, самостійно визначають напрями своєї діяльності, формують та реалізують відповідні освітні програми. За умови наявності попиту на освітні послуги у сфері політичної освіти, можемо говорити про механізми ринкового регулювання визначення напрямів, змісту і якості надання відповідних освітніх послуг.

З іншого боку, якщо йдеться про державну службу, то вона регламентується законодавчо визначеними стандартами, нормами, правилами, що вимагає від неформальної освіти, спрямованої на підготовку відповідних фахівців, певної уніфікації, стандартизації та координації.

Тому, огляд програм у сфері політичної освіти, що пропонуються надавачами освітніх послуг, є важливим з точки зору розуміння тенденцій розвитку політичної освіти, її пріоритетів, відповідності викликам, що постають перед суспільством і країною, визначення цільових груп, які передбачається залучити або на які розраховані програми, змісту програм та активностей тощо¹.

¹ Огляд проводився на основі відкритих інтернет-джерел, що засвідчує доступність програм і курсів, а також їх актуальний статус.

Освітні послуги у сфері політичної освіти надають різні інституції, серед яких можна виділити такі основні групи:

- ✓ громадські об'єднання, що спеціалізуються на тематиці політичної або громадянської освіти;
- ✓ освітні платформи, що спеціалізуються на освітній діяльності, а також там, де політична освіта є одним з напрямів роботи;
- ✓ заклади освіти, які мають висококваліфіковані кадри і в силу різних обставин опановують сферу неформальної освіти, у т. ч. політичної;
- ✓ міжнародні організації, які ініціюють різноманітні проекти і залучають до участі в них і громадські об'єднання і заклади освіти;
- ✓ державні інституції, що забезпечують професійний розвиток працівників, зокрема державних службовців, і реалізують програми, що можуть бути віднесені за своїм змістом до політичної освіти.

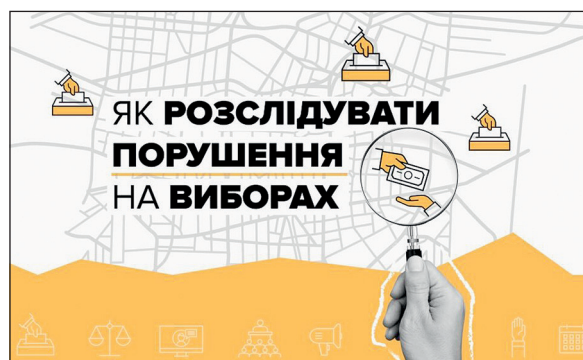
Нижче наводяться приклади інституцій і проектів, що належать до відповідних груп.

«Відкритий Університет Майдану»

Системну діяльність в царині громадянської освіти та політичної зокрема, здійснює громадське об'єднання «Відкритий Університет Майдану» (ВУМ)². Ставлячи за мету розвиток громадянського суспільства через громадянську освіту, громадське об'єднання не обмежується суто освітніми чи просвітницькими заходами. Розвинувши мережу регіональних осередків, підтримуючи партнерські стосунки з іншими громадськими об'єднаннями регіонального та національного рівнів, з міжнародними організаціями, ВУМ активно співпрацює з громадами і реалізує проекти соціальної дії, що передбачає підтримку активістів у місцевих громадах, ініціювання та реалізацію різноманітних ініціатив (у соціальній, економічній, культурній та інших сферах).

Освітні проекти, що реалізує ВУМ є різноплановими, ґрунтовними і динамічними. Курси розраховані на різні цільові аудиторії, рівні складності, спрямовані на розвиток різних компетентностей, зміст курсів періодично оновлюється.

ВУМ реалізує комплексні програми, що беруть свій початок з навчальної програми «Школа свідомого громадянина» і передбачають комплексний підхід до розв'язання проблем у сфері громадянського суспільства³. Зокрема, пропонуються програми «Громадський контроль над владою», «Управління спільною власністю», «Фінансова грамотність громадянина» тощо.

Пропонується також розмаїття курсів різного спрямування: «Вступ до проектів соціальних інновацій — від ідеї до сталого рішення», «Стратегії сталого розвитку для міст і громад: практичні поради», «Сталість соціальних змін: згуртування громад», «Волонтерські команди: мрія чи реальність», «PRO парламент: навіщо нам депутати», «Як розслідувати порушення на виборах» тощо⁴.

Всі курси доступні онлайн і є безкоштовними.

Проекти Української школи політичних студій

У 2014 р. Українська школа політичних студій (УШПС) за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» започаткувала освітній проект «Нова якість українського парламенту: імпульс Майдану»⁵. Парламентську програму було реалізовано у 2014 р. та 2019 р. для новообраних парламентарів різних

² Відкритий Університет Майдану, <https://vum.org.ua/about/>.

³ ВУМ: комплексні програми, <https://vum.org.ua/complex/>.

⁴ ВУМ: курси, <https://vumonline.ua/courses/>.

⁵ УШПС: Парламентська програма, <https://usps.org.ua/project/parliamentary-program/>.

парламентських фракцій і груп з представників громадянського суспільства та журналістики. Проект ставив за мету навчити народних депутатів європейським практикам роботи парламенту, надати експертну підтримку в роботі із законопроектами, допомогти їм здійснювати парламентську діяльність більш усвідомлено і виважено, а також забезпечити взаємодію народних депутатів та міжфракційний діалог.

Програма передбачала підготовку до виконання депутатських повноважень та світоглядний розвиток новообраних народних депутатів, підтримку комунікації з галузевими експертами та виборцями, налагодження міжфракційного діалогу, розвиток інклюзивного підходу до розроблення політик із залученням організацій громадянського суспільства, формування співпраці на основі цінностей та спільних ідей.

Так, у 2019 р. було реалізовано два модулі програми, участь в яких взяло понад 50 народних депутатів України.

До реалізації програми були залучені спікери, які є провідними експертами у відповідних сферах, управлінці та політичні діячі найвищої кваліфікації. Попри це, а також задекларовані амбітні мету та завдання, основним недоліком програми, на наш погляд, є її «незавершеність», що зумовлюється її разовою реалізацією для окремих депутатів певного скликання на початку їхньої каденції як народних депутатів України.

УШПС реалізує також навчальну програму «Лідери доброчесності»⁶, яка розрахована на працівників антикорупційних структур та представників громадського сектору та медіа, а також спрямована на налагодження діалогу та змістовної дискусії між зазначеними цільовими групами.

Іншим цікавим просвітницьким проектом УШПС є «Серія відеокурсів в рамках проекту USPS Lectorium»⁷ які висвітлюють важливі суспільні теми на перетині політики, культури та філософії. Серія представлена відеокурсом «Великі книги про велику

політику» та «Політична теорія з Іваном Гомзою».

Проекти «Інституту політичної освіти»

Проекти Інституту політичної освіти (ІПО) орієнтовані на місцеве самоврядування, громади, посилення демократії в управлінні на місцевому рівні⁸. Станом на початок 2025 р., як «активні проекти» задекларовані лише два. Зокрема, «Посилення місцевої демократії» — проект, що має за мету підвищити рівень політичної обізнаності та опанувати навички практичної діяльності новообраними депутатами місцевих рад та громадських активістів. Заходи проекту передбачають розгляд питань щодо повноважень і обов'язків, формування іміджу та мистецтв публічних виступів, конкретні питання стосовно бюджету, земельних відносин та житлово-комунального господарства.

Інший проект — «Міське самоврядування. Крок до ефективності», орієнтований на формування та закріплення ціннісних орієнтирів депутатів місцевих рад, зокрема тих, які представляють ідеологію правочентристського спрямування, зміцнення ідеологічної складової у їх діяльності, побудованої на культурі пам'яті та популяризації християнсько-демократичних орієнтирів, посилення участі жінок у місцевій політиці тощо.

На жаль, активність за зазначеними проектами спостерігалася лише в першій половині 2024 р.

«Платформа суспільно-політичної освіти»

Цікаву палітру програм політичної освіти пропонує «Платформа суспільно-політичної освіти» (ПСПО)⁹ — спільний проект, що реалізується ГО «Фонд сприяння демократії» та Фондом Ганнса Зайделя в Україні.

Платформа суспільно-політичної освіти реалізує чотири проекти, що охоплюють основні напрями політичної освіти і дають базові знання про основні політичні ідеології, політичну систему, особливості її функціонування тощо.

⁶ УШПС: Лідери доброчесності, <https://usps.org.ua/project/lidery-dobrochesnosti/>.

⁷ УШПС: Серія відеокурсів в рамках проекту USPS Lectorium, <https://usps.org.ua/project/usps-lectorium/>.

⁸ Інститут політичної освіти: Проекти, <https://ipo.org.ua/projects/>.

⁹ Платформа суспільно-політичної освіти, <https://osvita.site/>.

Зокрема, «Школа суспільно-політичної освіти» — проєкт, що реалізує курси про базові політичні ідеології «Консерватизм базовий», «Християнська демократія — базовий курс», «Лібералізм — базовий курс», «Соціал-демократія — базовий курс», «Лібертаріанство — базовий курс».

Проєкт «Курс політичної освіти для свідомого громадянина» є розвитком шкільної програми «Громадянська освіта», складається з модулів: «Цінності», «Система», «Партії», «Громадяни та громадянки» і фокусується на питаннях європейських практик взаємовідносин громадянина, суспільства та держави; ціннісних основ ЄС та європейської цивілізації; реалізації принципів свідомого і відповідального громадянства; функціонування політичної системи в умовах демократії; функціонування органів державної влади.

Проєкт «Тренінг для тренерів» спрямований на підготовку лекторів та модераторів у сфері політичної освіти, опанування учасниками курсу ефективними методиками та прийомами комунікації та донесення матеріалу, обмін успішним досвідом.

Проєкт «Школа блогера. Блог в умовах війни» спрямований на опанування сучасними та ефективними інструментами блогінгу, особливостям блогінгу в умовах війни.

Реалізуються також інші курси, зокрема «Партійна та виборча системи Німеччини».

Загалом проєкт ставить за мету покращення рівня суспільно-політичної освіти громадян України, формування нової генерації виборців і молодих політичних активістів. Цільовими групами виокремлюється: активна молодь, педагогічні, науково-педагогічні працівники закладів освіти, громадяни

України в цілому. З опису пропонованих курсів зрозуміло, що вони зорієнтовані переважно на молодь, яка навчається, та педагогічних працівників, які здійснюють викладацьку діяльність.

До переваг зазначеного проєкту варто віднести: його спеціалізацію на наданні освітніх послуг у сфері політичної освіти і розробленні та реалізації відповідних курсів; значну різноманітність пропонованих курсів за спрямованістю і тематикою; онлайн-формат пропонованого матеріалу робить його доступним незалежно від місця перебування людини, яка цікавиться цим курсом, і часу для роботи з ним і, звичайно, безоплатність.

Разом з тим, більшість пропонованих курсів мають базовий рівень. Розроблення курсів вищого рівня складності, орієнтація на цільові групи, які залучені або практикують політичну діяльність, зробило б проєкт більш довершеним. Самостійне опанування курсу та виключно онлайн-формат мають свою слабку сторону, адже політика та її вивчення потребують живого спілкування, обговорення, обмін думками, дискусій. Тому доповнення проєкту можливістю проведення періодичних дискусійних сесій (клубів), де б обговорювалися питання, що виникали б під час опанування курсів, навіть онлайн, сприяло б формуванню осередків політичної освіти, її популяризації, а проєкт робило б значно цікавішим і живим.

Проєкти ГО «Фонд сприяння демократії»

Цікавими є проєкти, що пропонуються ГО «Фонд сприяння демократії» у співпраці з Фондом Ганнса Зайделя в Україні і реалізовувалися у 2023–2024 рр.¹⁰ Зокрема, йдеться про проєкти:

«InfoLight.UA» — реалізація навчальних програм медіаграмотності, боротьби з фейками та пропагандою. Одночасно з навчанням здійснюється моніторинг інформаційного поля з метою виявлення і спростування російської пропаганди й дезінформації, пошуку російських агентів впливу. Проєкт має свій ресурс [InfoLight.in.ua](https://info.light.in.ua), на якому публікується спростування поширеної дезінформації, аналітичні матеріали стосовно довгострокових політик з протидії дезінформації та прогнозування її впливів на

¹⁰ ГО «Фонд сприяння демократії», <https://fpdi.org.ua/project/>.

інформаційний простір. Окремо увага приділяється громадянам України на тимчасово окупованих територіях та створенні для них інформаційного продукту.

«Ukrainian Experts Talks» — проєкт спрямований на поглиблення розуміння суспільно-політичних процесів і реалізується у форматі щотижневих бесід з провідними експертами в різних сферах, з якими обговорюються ключові події, що відбуваються в країні чи світі¹¹;

«Консервативна платформа»¹² — проєкт, що являє собою майданчик, метою якого є об'єднання споріднених правоцентристських та християнсько-демократичних середовищ для комунікації, підтримки ціннісного погляду на політичну та громадську діяльність. Наразі сайт функціонує як новинно-аналітичний портал.

«Інформаційний центр «Міжмор'я»» — незалежна громадська ініціатива, діяльність якої спрямована на моніторинг та аналіз процесів в країнах, потенційних учасниках Балто-Чорноморського Союзу (Міжмор'я), підтримки громадських ініціатив, проведення різноманітних заходів¹³.

ГО «Рух ЧЕСНО»

Оригінальні та нестандартні проєкти реалізує громадська організація «Рух ЧЕСНО»¹⁴. Діяльність Руху, з точки зору освітньої діяльності, можна характеризувати скоріше як інформативно-просвітницьку. Команда позиціонує себе як борців за якісну політичну культуру, які допомагають розібратися в хаосі української політики та дають неупереджену оцінку діям політиків і політичним процесам.

Пріоритетними напрямками діяльності визначаються: аналіз діяльності політиків та осіб, що впливають на політичну систему, на предмет зради та колабораціонізму; аналіз роботи парламенту та місцевих рад; політична корупція і конфлікт інтересів; політичні фінанси; адвокація і розробка комунікаційних стратегій; моніторинг виборчого процесу; залучення громадян до прийняття рішень (публічні консультації, опитування).

ГО «ОПОРА»

Схожу діяльність проводить громадська організація «ОПОРА»¹⁵. Активності цієї організації є актуальними і зосереджені, зокрема, на аналізі впливу росії на політичні процеси в Україні; спостереженні, адвокації та реформі виборчого процесу; моніторингу соціальних мереж і дезінформації; моніторингу діяльності парламенту, органів самоврядування та рішення громад. Діяльність «ОПОРИ» за вказаними та іншими напрямками супроводжується відповідними аналітичними дослідженнями та рекомендаціями.

Проєкти представлені громадськими організаціями «ОПОРА», «Рух ЧЕСНО» та іншими, схожими за напрямками діяльності, є інформативними, спонукають до розвитку критичного мислення та формування проактивної громадянської позиції, заслуговують на увагу та підтримку, а напрацьовані матеріали — залучення/використання у сфері політичної освіти.

Онлайн-курси, що пропонуються на різних інтернет-платформах

На окрему увагу заслуговують освітні платформи, які пропонують широкий вибір онлайн-курсів, у т. ч. з конкретних питань, що можуть бути віднесені до політичної сфери. До прикладу, популярна серед освітня спільноти — вчителів, учнів і студентів — освітня платформа **EdEra** пропонує курси¹⁶:

- ✓ «Democracy: From Theory to Practice» — англomовний онлайн-курс про основи демократії, права людини, навички активного громадянства (на платформі

¹¹ Ukrainian Experts Talks, https://ua_talks.buzzsprout.com/.

¹² Conservative PLATFORM, <https://conservative.org.ua/category/do/>.

¹³ Інформаційний центр «Міжмор'я», <https://intermarium.in.ua/>.

¹⁴ Рух ЧЕСНО, <https://www.chesno.org/>.

¹⁵ ОПОРА, <https://www.oporaua.org/>.

¹⁶ EdEra: Курси з громадянської освіти, <https://ed-era.com/course/civil-education/>.

представлена також україномовна версія курсу);

- ✓ «ЦВК: просвіта» — просвітний портал, що пропонує курси «Про місцеві вибори для виборців», «Про всеукраїнський референдум», підбірку просвітних матеріалів, що стосуються особливостей виборів сільських, селищних, міських голів, виборів у громадах до і понад 10 тис. виборців¹⁷;
- ✓ «Жіноче лідерство та політична участь жінок» — онлайн-курс для представниць місцевого самоврядування, бізнесу, медіа, громадських активісток про важливість рівного представництва у владі;
- ✓ «POLITDATA: е-звітуння політичних партій» — онлайн-курс для представників політичних партій та усіх бажаючих про правила отримання і використання коштів політичними партіями та важливість їх звітування. Онлайн-курс розроблено Національним агентством з питань запобігання корупції спільно з Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) і студією онлайн-освіти EdEra за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Міністерства закордонних справ Канади¹⁸;
- ✓ «Місцевий економічний розвиток: виклики та інструменти»; «Навички діалогу та медіації для потреб публічної служби»; «Фактчек: довіряй-перевірай»; «Бюджетний процес. Основи»; «ДНК Лідерів»; «Угода про асоціацію Україна — ЄС»; «Людина та держава. Правила гри»; «Європейський механізм захисту прав людини» та інші. Особливістю зазначених курсів є те, що вони безкоштовні, розраховані як на визначені цільові групи фахівців, так і на широке коло зацікавлених осіб.

Освітня платформа «Prometheus» в своїх розділах «Громадянське суспільство» та

«Суспільні науки» пропонує понад 90 різноманітних програм і курсів, що прямо чи опосередковано стосуються політичної освіти¹⁹. Зокрема, реалізуються програми та курси: «Гості чи сусіди: як згуртувати громаду для соціальних змін», «Суспільні зміни через громадську діяльність», «Україна на шляху до ЄС», «Волонтерство під час війни», «Інформаційна гігієна під час війни», «Зрозуміло про конфлікт інтересів», «Є-data: можливості та ефективний контроль за публічними фінансами», «Дезінформація: види, інструменти та способи захисту», «Ефективна взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю», «Громадський активізм: без пошкоджень та проваджень», «Децентралізація: від патерналізму до відповідального розвитку», «Навчання для депутатів місцевих рад об'єднаних територіальних громад», «Механіка реформ», «Основи державної політики», «Громадська та політична участь: базовий курс», «Культура та політика: багатозначність (взаємозв'язків)», «Політики: як обирати, аби не шкодувати», «Вступ до конституційного права», «Стандарти належного врядування для організацій громадянського суспільства» тощо.

Програма «Громадська та політична участь: базовий курс»²⁰ висвітлює питання структури влади, інструментів громадської участі та гендерну рівність для ефективного лідерства. Програму розроблено ГО «Молода Черкащина» у партнерстві з Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES).

Цикл матеріалів «Крок до взаємодії: антикорупційні інструменти для роботи з молоддю»²¹. Курс розроблено USAID і спрямовано на формування навичок розпізнавання корупції, вибудовування мережі однодумців та стимулювання громад до прозорості. Курс цікавий тим, що окрім традиційної теоретичної складової містить ігрові методики та передбачає можливість практичної діяльності щодо пошуку та гуртування однодумців.

Міжнародна благодійна організація «Фонд Східна Європа» реалізує програми різної

¹⁷ ЦВК: просвіта, <https://www.cvkpro.com/uk/>.

¹⁸ POLITDATA: е-звітуння політичних партій, <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/419>.

¹⁹ PROMETHEUS: Каталог курсів, <https://prometheus.org.ua/courses-catalog>.

²⁰ Громадська та політична участь: базовий курс. — PROMETHEUS, <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/hromadska-politychna-uchast-bazovyi/>.

²¹ Цикл матеріалів «Крок до взаємодії: антикорупційні інструменти для роботи з молоддю». — PROMETHEUS, <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/krok-do-vzayemodiyi-antykoriupciyi/>.

тривалості і складності, спрямовані на розвиток демократії, громадянського суспільства та інших дотичних тем²². Визначивши стратегічними цілями розвиток сильного та активного громадянського суспільства, впровадження ефективного демократичного врядування на всіх рівнях, сприяння розвитку громадських організацій та органів влади, «Фонд Східна Європа» серед багатьох проєктів реалізує також освітній проєкт «Освітня онлайн-платформа Зрозуміло»²³.

На платформі пропонуються відеолекції та навчальні матеріали, форуми і тестові завдання. Зокрема, розміщено курс «Історія українського громадянського суспільства» — курс про суспільно-політичні процеси та події сучасності, про шлях становлення українського громадянського суспільства; «Єдина Україна: становлення національної ідентичності» — курс спрямований на формування української національної та громадянської ідентичності, поглиблення знань із новітньої історії України тощо.

Освітні програми з питань політичної освіти закладів вищої освіти

Освітні програми з питань політичної освіти пропонують і заклади вищої освіти. Так, у **Національному університеті «Києво-Могилянська академія»** поширена практика реалізації сертифікатних програм — цілісних спеціалізованих вибіркового блоків освітніх компонентів освітніх програм різних рівнів вищої освіти (бакалаврського, магістерського), спрямованих на формування міждисциплінарних компетентностей²⁴. Участь здобувачів освіти в таких програмах формує їхню індивідуальну освітню траєкторію. Такі програми в більшості випадків мають прикладне спрямування та можуть реалізовуватися у якості програм неформальної освіти для широкого кола охочих.

Серед великого переліку сертифікатних програм, який періодично оновлюється, варто виокремити наступні: «Публічні комунікації: стратегії та прикладні комунікаційні технології», «Урядові комунікації», «Економіка

і політика», «Міжнародне публічне право і права людини», «Антикорупційні міждисциплінарні студії», «Комунікації в демократичному врядуванні».

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка пропонує сертифікатну програму «Політична психологія»²⁵. Програма має прикладний характер, орієнтована на фахівців, робота яких пов'язана з інститутами політичної, суспільної, освітньої та інформаційної сфер і має сформулювати вміння аналізувати та пояснювати політико-психологічні явища, ідентифікувати політико-психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх вирішення, вміння забезпечувати політико-психологічну складову політичних технологій тощо.

В іншому форматі політичну освіту популяризує **Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»** Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. На філософському факультеті, де реалізуються освітні програми зі спеціальності «Політологія» викладачами кафедри систематично проводяться відкриті лекції у форматі онлайн. Лекції є складовою навчальних дисциплін відповідних освітніх програм з політології. Бажаючі мають можливість долучитися до лекцій і поглибити свої знання з окремих аспектів політології.

Крім цього, університет реалізує також сертифікатні програми, цільовою аудиторією яких є державні службовці та посадові особи органів місцевого самоврядування²⁶: «Актуальні питання гарантування прав людини», «Державна політика у сфері розвитку місцевого самоврядування та територіальної організації влади», «Електронне урядування та електронна демократія», «Запобігання корупції та забезпечення доброчесності на публічній службі», «Розвиток лідерського потенціалу в органах публічної влади», «Співробітництво територіальних громад. Стратегічне планування розвитку регіонів і територіальних громад», «Стратегічне управління та планування в публічному

²² Фонд Східна Європа, <https://eef.org.ua/pro-nas/>.

²³ Освітня онлайн-платформа Зрозуміло, <https://zrozumilo.in.ua/>.

²⁴ Національному університеті «Києво-Могилянська академія», <https://www.ukma.edu.ua/ects/index.php/2012-12-10-08-07-16>.

²⁵ Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, <https://ipe.knu.ua/announcement/ipo-zaproshtuyte-doluchytysya-do-sertyfikatsiy-programy-politychna-psychologiya.html>.

²⁶ Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління», https://ipa.karazin.ua/?page_id=503.

управлінні», «Стратегічні комунікації в органах публічної влади» та інші.

Чимало заходів у царині політичної освіти проводить **Національний університет «Острозька академія»**. В якості підвищення кваліфікації у рамках проекту «Академічна протидія гібридним загрозам — WARN» пропонуються такі програми та онлайн-курси: «Гібридні загрози у політичній сфері», «Гібридні загрози та національна безпека». Для підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності реалізується програма «Нація єдина: інтеграція та підтримка населення деокупованих територій».

У рамках освітнього проекту Відкритого університету Острозької Академії представлені онлайн-лекції за авторством викладачів університету з різних актуальних питань, у т. ч. політичної освіти²⁷. Зокрема, доступними є відеозаписи лекцій: «Національна культура та ідентичність», «Навіщо нам Res publica?», «Ціннісні орієнтації українців», «Як підвищити політичну культуру в громаді?», «Політологи та ЗМІ: як стати експертом, якого слухають і цінують?».

Проекти, що реалізуються органами державної влади

Міністерство молоді та спорту України як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику, зокрема у сфері утвердження національної і громадянської ідентичності, здійснює системну і ґрунтовну роботу щодо реалізації проектів і проведення різноманітних заходів у зазначеній сфері.

Зокрема, Мінмолодьспорту надає фінансову підтримку проектам і заходам, розроблених інститутами громадянського суспільства і відібраним на конкурсній основі,

а також самостійно організовує освітньо-виховні та інформаційно-просвітницькі заходи. Зокрема, у 2025 р. Міністерством заплановано проведення форуму «Громадянська стійкість» та всеукраїнські тренінги «Українська громадянська ідентичність»²⁸. Зазначену діяльність державний орган здійснює відповідно до Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 р., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30 липня 2024 р. № 864²⁹.

Крім зазначеного, Міністерством розроблено та затверджено програми підвищення кваліфікації для фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, а на офіційному веб-сайті розміщуються освітні курси відповідного спрямування³⁰.

Національне агентство України з питань державної служби з метою підвищення кваліфікації державних службовців пропонує онлайн-курс «Політична освіта публічних службовців в Україні»³¹. Курс розроблено спільно з Центром адаптації державної служби до стандартів ЄС за підтримки та сприяння Представництва Фонду Ганнса Зайделя в Україні. Курс реалізується з 2021 р. і розміщений на платформі <https://moodle.usg.org.ua/>.

Заявлено, що програма курсу складається з п'яти модулів, які спрямовані на формування стійкої системи знань про політичну культуру, політичну систему, громадянське суспільство, підвищення політичної культури державних службовців, шанобливого ставлення до своєї професії, держави і громадян. Зокрема, зазначається, що під час проходження курсу учасник опанує ключові аспекти політичної культури та політичної освіти публічних службовців: від концептуальних засад демократії до впровадження сучасних практик у діяльність органів державної влади; державний устрій України,

²⁷ Відкритий університет Острозької Академії, https://www.oa.edu.ua/ua/osvita/vidkritij_universitet_ostrozkoj_akademii/.

²⁸ Про затвердження календарного плану заходів з утвердження української національної та громадянської ідентичності на 2025 рік. — Міністерство молоді та спорту України, <https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-kalendarnoho-planu-zakhodiv-z-utverdzhennia-ukrainskoi-natsionalnoi-ta-hromadianskoi-identichnosti-na-2025-rik>.

²⁹ Постанова КМ № 864 від 30 липня 2024 р. «Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 р.» — Верховна Рада України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text>.

³⁰ Інформаційно-методичні матеріали. — Міністерство молоді та спорту України, <https://mms.gov.ua/nacionalno-patriotichne-vihovannya/informacijno-metodichni-materiali>.

³¹ Доступний онлайн-курс «Політична освіта публічних службовців в Україні». — Національне агентство України з питань державної служби, <https://nads.gov.ua/news/dostupnij-onlajn-kurs-politichna-osvita-publicnih-sluzhbovciv-v-ukrayini>.

функції, повноваження і обов'язки державних органів і органів місцевого самоврядування; судова система і способи захисту прав громадян; інформаційно-комунікативний супровід діяльності органів державної влади.

Зважаючи на опис змісту цієї програми, можемо характеризувати її як просвітницьку. Разом з тим виникає сумнів щодо доцільності реалізації такої програми саме для цільової групи державних службовців з огляду на те, що саме ця категорія управлінців здійснює формування та реалізацію державної політики у відповідних сферах, а конкурсний відбір на посади має забезпечувати комплектування вакантних посад фахівцями належної кваліфікації.

Висновки

Таким чином, політична освіта в Україні, зокрема її неформальна складова, є важливим інструментом з формування громадянської свідомості, демократичних цінностей та політичної культури населення. Ринок освітніх послуг у цій сфері представлено широким колом учасників та організаторів, кожен з яких займає свою унікальну нішу і представляє свій оригінальний продукт. Сучасний рівень інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість застосовувати різноманітні форми і формати організації та проведення занять/активностей, забезпечує доступність матеріалів для учасників, дає можливість зберігати актуальність матеріалів в інформаційному просторі без додаткового втручання або підтримки.

Щоправда, такий підхід прийнятний для базових основоположних, академічних курсів, зміст яких не змінюється з часом і не залежить від політичних процесів і подій. Інші матеріали потребують постійного оновлення і за відсутності такого втрачають свою актуальність і відповідно інтерес у потенційних учасників.

Ринок освітніх та просвітницьких послуг в політичній освіті охоплює широке коло усіх можливих напрямів та питань. Окремі з них є суто академічними і націлені на оновлення знань в політичній сфері. Інші мають прикладний характер, враховують актуальність питання, потреби суспільства і держави. Є суто інформаційні матеріали (огляди подій, аналізи, експертні висновки, результати

моніторингів і досліджень), що супроводжують поточні політичні події.

Загалом, відсутність якогось всеохоплюючого, уніфікованого курсу чи програми компенсується їх різноманітністю, що правда в різних надавачів освітніх послуг. Окремі надавачі освітніх послуг пропонують можливість розроблення програм чи курсів під потреби замовника. І хоча така пропозиція зустрічається переважно для реалізації бізнес-проектів, на наш погляд розроблення практико-орієнтованих курсів з політичної освіти або політичних активностей є можливим напрямом діяльності. В цілому, можемо стверджувати, що такі особливості політичної освіти забезпечують її гнучкість, адаптивність і доступність.

Варто згадати і про виклики або ризики, що є на шляху розвитку цього напрямку освітньої діяльності. В першу чергу необхідно пам'ятати і враховувати ризик політичної заангажованості матеріалів, проектів, програм або активностей. Слабким місцем політичної освіти є обмеженість джерел фінансування проектів, що є свідченням відсутності системного підходу до цього питання насамперед з боку держави. Не є секретом, що значна кількість програм та курсів розробляються та реалізуються за фінансової підтримки міжнародних організацій.

Викликом для системи є залучення державних коштів та коштів громад для свого розвитку. Вочевидь, тільки в контексті загальнодержавного проекту можливо розраховувати на залучення державного фінансування на постійній основі. Зазначимо, що законодавче врегулювання системи освіти дорослих сприятиме залученню ресурсів громад для створення і реалізації освітніх проектів, у т. ч. з політичної освіти.

2. ЗМІСТ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ: ПЕРШИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Політична освіта ветеранів війни може переслідувати цілий спектр цілей — від надання ветеранам загальних уявлень про політичні інституції та процеси в Україні, які допомогли б їм орієнтуватися у суспільно-політичних реаліях сьогодення, тим самим сприяючи їх адаптації до умов цивільного життя, до забезпечення їх знаннями та компетенціями, необхідними для активної участі

у політичних процесах — партійному будівництві, виборах до Верховної Ради України та місцевих рад тощо.

При цьому необхідно буде уникнути повторення в цілому негативного досвіду 2014 р., коли ветерани АТО, представники військового добровольчого руху були асимільовані й фактично використані керівництвом провідних політичних партій у своїх електоральних інтересах, а їх унікальний досвід і лідерський потенціал — змарновані без особливої користі для суспільства. Допомогти ветеранам концептуалізувати власну візію майбутнього України, забезпечити механізмами для її втілення у життя є першочерговим завданням політичної освіти для ветеранів.

Перші спроби створення та реалізації програм політичної освіти для ветеранів

Серед існуючих програм політичної освіти для ветеранів війни найбільш помітне місце займають ті, що призначені для підготовки громадських та політичних лідерів — розвитку лідерських якостей та набуття відповідних компетенцій.

«Центр лідерства захисників України»

Центр лідерства захисників України — ветеранський ресурсний центр Національного університету «Кієво-Могилянська академія», діє з червня 2024 р. Його місія — «посилювати спроможність ветеранів, які прагнуть займати лідерські позиції та впливати на розвиток держави». У січні 2025 р. Центр завершив підготовку за сертифікатною програмою «Лідерство і Стійкість» першої групи ветеранів. Метою програми було «експертне посилення ветеранів та ветеранок, які прагнуть працювати у сфері публічної політики, громадотворення, інших лідерських ініціатив задля відбудови та зміцнення України».

Для максимально ефективної імплементації програми було проведено фокус-групу за участю студентів-ветеранів НАУКМА, які

внесли пропозиції щодо її вдосконалення. Крім того, викладачі програми пройшли тренінг з травмоінформованого підходу, який передбачає володіння набором теоретичних знань, етичних принципів і практик викладання, які враховують особливості досвіду (передусім травматичного) військових, ветеранів³². Програма передбачала розгляд таких тем:

- ✓ Філософія публічного управління Західної та Східної цивілізацій.
- ✓ Історія України у феноменах.
- ✓ Природа війни та концепція лідерства.
- ✓ Міжнародні організації після Другої світової війни.
- ✓ Феномен приватної власності і доступу до ресурсів та їхній вплив на баланс влади.
- ✓ Виклики публічного управління. Чесноти і способи життя лідера.
- ✓ Організація публічного управління в Україні. Децентралізація.
- ✓ Взаємодія із неприбутковими організаціями, бізнесом та церквою.
- ✓ Інструменти політичного впливу, пропаганда.
- ✓ Публічна комунікація. Інститут репутації та інформаційна гігієна.
- ✓ Лідерство. Дослідження сильних і слабких сторін лідера. Осмислення потреб послідовників і автентичності лідера³³.

Програма була розрахована на десять тижнів (понад 120 год). Після її завершення відповідні сертифікати від НАУКМА одержали дев'ять осіб³⁴. Центр лідерства захисників України планує продовжувати програму «Лідерство і Стійкість» і в 2025 р.

³² Результати роботи Центру Лідерства Захисників України. — НАУКМА, https://www.ukma.edu.ua/images/docs/science/centers/CLDU/Vistnyk_2024_CLDU.pdf.

³³ Там само.

³⁴ Завершення сертифікатної програми «Лідерство і Стійкість». — НАУКМА, <https://law.ukma.edu.ua/zavershennya-sertyfikatnoyi-programy-liderstvo-i-stijkist/>.

«Програма ветеранського лідерства»

У 2024 р. «Рух ЧЕСНО» та Школа публічного управління Українського католицького університету за підтримки Програми MATRA Посольства Королівства Нідерландів в Україні відкрили «Програму ветеранського лідерства», розраховану на чотири місяці навчання (до кінця березня 2025 р.) для 25 учасників. У рамках програми учасників ознайомили з функціонуванням державних інститутів, механізмами ухвалення рішень у сфері публічного врядування, проблемами розвитку України. До роботи з учасниками були залучені як викладачі Школи публічного управління УКУ, так і політики, які могли поділитися з учасниками практичним досвідом³⁵. Загалом програма була спрямована на «розвиток лідерських якостей та надання практичних інструментів для активної участі у політичному житті країни»³⁶.

Програми ГО «Рух ЧЕСНО»

Дещо раніше у тому ж 2024 р. «Рухом ЧЕСНО» була запущена серія короткострокових (розрахованих на два дні) регіональних навчальних програм для ветеранів на загальну тему «Прийняття рішень на місцевому рівні», спрямованих на «розвиток ветеранського лідерства та інтеграцію ветеранів і ветеранок у суспільно-політичне життя України»³⁷. У жовтні 2024 р. навчання за такою програмою проводилося в Києві, в березні 2025 р. — у Вінниці. Кількість учасників кожної програми — 20 осіб з різних регіонів України.

Мета програм — «поглибити знання про роботу місцевого самоврядування, розвинути лідерські навички, дізнатися про практичні інструменти ефективної участі у житті громади та політиці, ... підготуватися до активної участі у політичному житті своїх громад»³⁸. Зокрема, під час навчання у Києві ветерани могли дізнатися більше про «роботу місцевого самоврядування, інструменти впливу в

своїх громадах та можливості для адвокації змін»³⁹, а також про партійну систему України і роботу політичних партій на місцях. Навчання проводили експерти та аналітики з громадських організацій, зокрема «Руху ЧЕСНО» та Агенції відновлення і розвитку», а також народні депутати України.

Проект ГО «Школа врядування»

У 2024 р. громадською організацією «Школа врядування» та Києво-Могилянською школою врядування ім. Андрія Мелешевича було проведене 11-тижневе навчання для ветеранів за сертифікатною Програмою «Урядування в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення».

Метою було сприяння «професійному розвитку та підвищенню кваліфікації ветеранів та ветеранок, які прагнуть пов'язати свою професійну кар'єру з державною службою та місцевим самоврядуванням»⁴⁰. Програмою був передбачений розвиток компетенцій, необхідних для: «виконання професійної діяльності (розроблення та забезпечення впровадження політик, надання послуг, проєктний менеджмент, стратегічне управління тощо); роботи з людьми (взаємодія з громадськістю, управління персоналом, управління змінами, командна робота, лідерство тощо); самоменеджменту (управління часом, стресостійкість, доброчесність, ефективна комунікація тощо)»⁴¹.

Програма була погоджена з Національним агенством з питань державної служби. При відборі пріоритет надавався особам, що вже мають досвід роботи на посадах державної служби або в органах місцевого самоврядування (зарахування на програму без проходження конкурсу). Тобто, як зазначалося, метою навчання було підвищення кваліфікації ветеранів з досвідом роботи на державній службі і підготовка осіб для кадрового резерву.

³⁵ «Рух ЧЕСНО та УКУ відкрили Програму ветеранського лідерства». — ЧЕСНО, <https://www.chesno.org/post/6199/>.

³⁶ Навчальна програма з ветеранського лідерства. — Школа публічного управління, <https://ucu.edu.ua/events/navchalna-programa-z-veteranskogo-liderstva/>.

³⁷ «ЧЕСНО провів перше регіональне навчання з місцевої політики для ветеранів». — ЧЕСНО, <https://www.chesno.org/post/6141/>.

³⁸ «Відкрито реєстрацію для ветеранів та ветеранок на регіональну програму від ЧЕСНО у Вінниці». — ЧЕСНО, <https://www.chesno.org/post/6301/>.

³⁹ «ЧЕСНО провів перше регіональне навчання з місцевої політики для ветеранів». — ЧЕСНО, <https://www.chesno.org/post/6141/>.

⁴⁰ «Професійні можливості для ветеранів і ветеранок...» — Громадський простір, <https://www.prostir.ua/?grants=profesijni-mozhlyvosti-dlya-veteraniv-i-veteranok-oholosheno-vidbir-veteraniv-ta-veteranok-dlya-navchannya-za-prohramoyu-uryaduvannya-v-umovah-vojennoho-stanu-ta-pislyavojennoho-vidnovlennya>.

⁴¹ Там само.

Проект Української школи політичних студій

У 2024 р. Українська школа політичних студій завдяки підтримці Уряду Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в рамках проекту «Жінки, мир, безпека: відповіді на виклики війни», що реалізується Українським Жіночим Фондом, провела навчання за освітньою програмою «Ти важлива» для військовослужбовиць та ветеранок.

Програма характеризується як «світоглядна», призначена для «військових, які прагнуть брати активну участь у суспільно-політичних процесах, хочуть реалізуватися у сфері державного управління та державної служби або бачать себе в інших сферах». Тематика навчальних блоків — «лідерство, основи демократії та верховенство права, успішне врядування, ключові реформи в Україні та євроатлантична інтеграція, реформування сектору безпеки й оборони, реінтеграція до цивільного життя»⁴².

До щорічної програми з політичної освіти, що реалізує УШПС, у 2024 р. особливо запрошувалися військові та ветерани, оскільки вони «щодня доводять свою відданість та бажання кращого майбутнього для України»⁴³. Навчання за програмою УШПС триває протягом року і складається з трьох навчальних сесій, кожна з яких триває 4-5 днів і відбувається у різних містах України. До основної програми сесій включено:

- ✓ вивчення основ демократії, прав людини, політичних процесів, державного управління;

- ✓ обговорення питань, що стосуються роботи місцевого самоврядування, регіональної політики;
- ✓ аналіз публічної політики в Україні та за кордоном;
- ✓ огляд актуальних питань політичної теорії, економіки, філософії, права, дискусії з представниками влади⁴⁴.

У грудні 2023 р. ГО «Спілка ветеранів АТО» разом з Інститутом Державного Управління запустила онлайн-лекторій «Державна політика щодо підтримки та захисту ветеранів в Україні та за кордоном» для ветеранів та членів родин захисників України. Програма лекторію складається з таких блоків:

- ✓ Підвищення обізнаності: Забезпечення ветеранів вичерпною інформацією про існуючі програми підтримки, пільги та послуги, доступні в Україні.
- ✓ Ефективна самопомога: Навчання ветеранів, як користуватися доступними ресурсами та послугами для поліпшення їхнього добробуту та адаптації до цивільного життя.
- ✓ Вплив на політику: Залучення ветеранів до діалогу про покращення державної політики у сфері підтримки ветеранів, надання їм можливості висловити свої потреби та пропозиції.
- ✓ Порівняльний аналіз: Аналіз та порівняння ветеранської політики України з міжнародними практиками, що дозволить виявити ефективні стратегії та інноваційні підходи.
- ✓ Розбудова спільноти: Створення мережі взаємодопомоги між ветеранами та членами їх родин, сприяння обміну досвідом та зміцненню ветеранської спільноти.
- ✓ Розвиток лідерських якостей: Виховання лідерського потенціалу серед ветеранів для активної участі в суспільному житті та ветеранських ініціативах.

⁴² «Ти — важлива». — Українська школа політичних студій, <https://usps.org.ua/project/ty-vazhlyva-project/>.

⁴³ «Просвіта для лідерів з різних сфер: триває відбір на Українську школу політичних студій». — Економічна правда, <https://pravda.com.ua/news/2024/02/28/710468/>.

⁴⁴ Там само.

- ✓ Підтримка ініціатив: Мотивація ветеранів до розробки та реалізації власних проєктів і програм, спрямованих на підтримку ветеранської спільноти⁴⁵.

Попри те, що головною темою лекторію є політика з підтримки та захисту ветеранів, набуті в ньому знання можуть бути використані і в інших напрямках державної політики.

Перспективні напрями та джерела створення програм політичної освіти ветеранів

Окрім підготовки спеціальних програм, для потреб політичної освіти ветеранів можуть бути адаптовані навчальні програми, розроблені для ширшої аудиторії, зокрема для таких цільових груп як державні службовці, працівники органів місцевого самоврядування, депутати всіх рівнів, громадські активісти, члени політичних партій. Адже Стратегія ветеранської політики на період до 2030 р. передбачає реалізацію потенціалу ветеранів/ветеранок шляхом їх «...залучення до роботи в органах державної влади, органах місцевого самоврядування... участі у громадських об'єднаннях».

У 2023 р. в **Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»** на кафедрі теорії та практики управління була розроблена програма навчальної дисципліни «Політична освіта державного службовця», розрахована на 120 год. Вона охоплює такі теми:

- ✓ Демократичні цінності як основа розбудови політичної освіти.
- ✓ Політична система: структура, функції та типи політичної системи.
- ✓ Політична система України. Верховна Рада – парламент України.
- ✓ Політичні партії та партійні системи.
- ✓ Права та обов'язки громадян і державних службовців.

- ✓ Основи гендерної політики в системі державного управління.
- ✓ Сприяння розвитку громадянського суспільства, взаємодія з громадськістю в органах державної влади.
- ✓ Інформаційно-комунікативний супровід діяльності органів державної влади.

Передбачається, що набуті знання можуть бути застосовані «у вирішенні практичних ситуацій, ... зменшуючи ризики політичного маніпулювання», дозволять розуміти, «як громадяни беруть участь у державному управлінні через механізми публічного управління та адміністрування і як політичні інститути впливають на регулювання численних життєвих ситуацій громадян»⁴⁶.

Аналогічній темі був присвячений згаданий вище онлайн-курс «Політична освіта публічних службовців в Україні», розроблений у 2021 р. Національним агентством України з питань державної служби спільно з

⁴⁵ Онлайн-лекторій «Державна політика щодо підтримки та захисту ветеранів в Україні та за кордоном». – Спілка ветеранів АТО, <https://svato.kh.ua/onlajn-lektorij-derzhavna-politika-shhodo-pidtrimki-ta-zahistu-veteraniv-v-ukra%D1%97ni-ta-za-kordonom/>.

⁴⁶ Робоча програма навчальної дисципліни «Політична освіта державного службовця (Силабус)». – Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського, https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2024/04/Sylabus_Politychna-osvita-derzhavnogo-sluzhbovtysya-2023-2024.pdf.

Центром адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу за підтримки та сприяння Представництва Фонду Ганнса Зайделя в Україні.

Навчальна програма складається з п'яти модулів. Під час навчання розглядалися питання:

- ✓ демократичних цінностей як основи розбудови політичної освіти;
- ✓ політичної системи загалом та політичної системи України зокрема;
- ✓ політичних партій та партійних систем;
- ✓ прав та обов'язків громадян і державних службовців;
- ✓ взаємодії з громадськістю та комунікації в органах державної влади;
- ✓ інформаційно-комунікативного супроводу діяльності органів державної влади тощо⁴⁷.

За рік до цього Національним агентством України з питань державної служби спільно з Центром адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу та філософським факультетом Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, за підтримки та сприяння Представництва Фонду Ганнса Зайделя в Україні, був підготовлений навчальний посібник «Політична освіта публічних службовців в Україні».

Посібник охоплює зазначені вище питання, а також питання політичної культури та політичної освіти, і є основою короткострокової програми підвищення кваліфікації державних службовців, яка реалізується кафедрою державного управління філософського факультету КНУ у співпраці з Національним агентством з питань державної служби⁴⁸.

Низка програм з політичної освіти державних службовців була розроблена під егідою **Національного агентства з питань державної служби** протягом 2023-2024 рр.:

Загальна короткострокова програма «Інструменти впровадження європейської моделі громадянської (політичної) освіти». Її мета — «підвищення рівня професійної компетентності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування щодо впровадження європейської моделі громадянської (політичної) освіти, виховання патріотичних почуттів, підвищення національної самосвідомості та активності громадян в процесах управління та розвитку демократичних інститутів в Україні»⁴⁹.

Програма охоплює наступні теми:

- ✓ Громадянська освіта у контексті євроінтеграції.
- ✓ Європейська модель громадянської освіти.
- ✓ Концепція розвитку громадянської освіти в Україні як засіб формування політичної культури.
- ✓ Держава та інститути громадянського суспільства як суб'єкти демократичного процесу і громадянської освіти: досвід ЄС та України.
- ✓ Національно-патріотичне виховання як складова громадянської освіти.

Програма спрямована на розвиток професійних знань про стандарти ЄС із впровадження громадянської (політичної) освіти, права, свободи та обов'язки людини і громадянина, про державну політику у сфері національно-патріотичного виховання дітей та молоді⁵⁰.

Загальна професійна (сертифікатна) програма «Школа підготовки стратегів» ставить за мету «формування сучасного управлінського світогляду через опанування знань і навичок розробки стратегій розвитку об'єкта управління в умовах глобалізації, євроінтеграції, післявоєнної відбудови та ухвалення управлінських рішень у різних

⁴⁷ Доступний онлайн-курс «Політична освіта публічних службовців в Україні». — НАДС, <https://nads.gov.ua/news/dostupnij-onlajn-kurs-politichna-osvita-publichnyh-sluzhbovciv-v-ukrayini>.

⁴⁸ Політична освіта публічних службовців в Україні. — НАДС, <https://pdp.nacs.gov.ua/library/politychna-osvita-publichnykh-sluzhbovtiv-v-ukraini>.

⁴⁹ «Інструменти впровадження європейської моделі громадянської (політичної) освіти». — НАДС, <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/instrumenty-vprovadzhennia-yevropeiskoi-modeli-hromadianskoi-politychnoi-osvity>.

⁵⁰ Там само.

сферах суспільного життя»⁵¹. Програма складається з таких модулів:

- ✓ Стратегія розвитку країни.
- ✓ Стратегія розвитку суспільних сфер.
- ✓ Стратегія розвитку організації.
- ✓ Стратегія особистого розвитку.
- ✓ Лідерство та ефективне управління.
- ✓ Комунікації.
- ✓ Гендерно орієнтоване врядування.
- ✓ Викривач у законі.

Передбачається набуття слухачами знань про: засади стратегічного планування; сутність стратегічного аналізу середовища; особливості розробки та реалізації стратегії; зміст основних функцій та процесів стратегічного управління; інструменти та технології комунікації в кризовий період; закономірності, умови та фактори, що обумовлюють появу кризових явищ; актуальні тенденції розвитку законодавства про державну службу; актуальні напрями реформування публічного управління; механізми захисту прав людини; інструменти імплементації принципів недискримінації та безбар'єрності на державній службі; правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції та забезпечення доброчесності⁵².

Загальна короткострокова програма «Публічна політика» (тривалість: вісім днів упродовж двох місяців) складається з чотирьох тем:

- ✓ Роль керівника у посиленні аналітичної спроможності органу. Фундаментальні концепції та поняття формування політики.
- ✓ Стратегічне мислення і пріоритезація.
- ✓ Управління людьми і горизонтальна комунікація.
- ✓ Аналітична спроможність і управління даними.

Передбачається розвиток професійних знань про: інструменти аналізу політики; методи та способи аналізу, оцінки та ухвалення управлінських рішень; механізм формування політики; ухвалення ефективних рішень; комунікацію та взаємодію; управління ефективністю та розвиток людських ресурсів.

Також передбачається набуття умінь: збирати, аналізувати та інтерпретувати дані для ухвалення рішень; застосовувати доказовий підхід у розробці та оцінці політик; визначати пріоритети та ключові напрями діяльності для забезпечення ефективного формування політик; координувати зусилля команди для досягнення аналітичних цілей; ефективно співпрацювати з внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами; розпізнавати та управляти стресовими ситуаціями у робочому середовищі, використовувати інструменти для збереження ментального здоров'я та підвищення стійкості в умовах високого тиску; побудови високоефективних команд, делегування завдань, заохочення горизонтальної взаємодії між членами команди⁵³.

Загальна короткострокова програма «Оцінка потреб під час розроблення державних політик та планування відновлення країни» (три дні на тиждень протягом одного тижня) складається з трьох тем:

- ✓ Оцінка потреб: поняття, мета, регулювання.
- ✓ Інструменти збору інформації.
- ✓ Етапи проведення оцінки потреб.

Під час навчання передбачається засвоєння знань про: поняття, мету та основи правового регулювання проведення оцінки

⁵¹ «Школа підготовки стратегів». – НАДС, <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/shkola-pidhotovky-stratehiv>.

⁵² Там само.

⁵³ «Публічна політика». – НАДС, <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/publicna-polityka-14>.

потреб в Україні як доказової бази для планування політики; переваги проведення оцінки потреб для ухвалення рішень та формування політики; основні принципи та інструменти оцінки потреб, етапів та процесу проведення оцінки потреб; особливості, переваги та недоліки використання основних методів збору інформації від стейкхолдерів та бенефіціарів, зокрема, кабінетного дослідження, анкетування, інтерв'ю, фокус-груп, експертної оцінки, SWOT-аналізу; досвід уряду Канади у проведенні та застосуванні на практиці результатів оцінки потреб⁵⁴.

Окремим сегментом політичної освіти є навчальні програми, призначені для розвитку професіоналізму керівників органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад, представників регіональних громадських організацій, особливо під час війни. Наведемо кілька прикладів таких програм.

«Школа лідерів громад» — серія навчальних програм, започаткована у 2015 р. Українською школою політичних студій та Лабораторією законодавчих ініціатив за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Метою навчання за цими програмами було «підготувати гідних лідерів до можливої участі у місцевих виборах та підвищити їхні компетенції для участі в ухваленні якісних управлінських рішень на місцевому рівні»⁵⁵. З 2021 р. акцент у навчанні був зміщений на засоби вирішення проблем безпечного середовища, чистого довкілля, доступу до якісної медицини та освіти.

Навчальний курс «Децентралізація: від патерналізму до відповідального розвитку», розроблений директором з науки та розвитку ГО «Інститут громадянського

суспільства» А. Ткачуком, складається з шести тем, кожній з яких присвячено від трьох до восьми лекцій:

- ✓ Децентралізація в Україні: від ідеї до реалізації.
- ✓ Конституційна основа адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування в Україні, базове законодавство та тенденції до його змін.
- ✓ Органи та посадові особи місцевого самоврядування: повноваження та способи діяльності.
- ✓ Формування місцевої політики у громаді.
- ✓ Місцева ідентичність.
- ✓ Перспектива завершення реформи.

Мета курсу — дати знання, що дозволяють самостійно формувати місцеві політики, сприяють формуванню відповідальної за своє життя громади⁵⁶.

Інститут політичної освіти протягом 2022–2024 р. реалізував проекти «Міське самоврядування. Крок до ефективності» (за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні) і «Посилення місцевої демократії» (за підтримки NED (National Endowment for Democracy)), у рамках яких проводилися онлайн-семінари для старост, депутатів місцевих рад та громадських активістів⁵⁷.

Ще одну категорію складають програми політичної освіти, які дають більш загальні уявлення про політику, мають радше просвітницький характер і розраховані на широкую аудиторію. До таких можна віднести, наприклад, курс «Основи державної політики», розроблений професором кафедри політології НАУКМА О. Дем'янчуком. Його програма включає такі теми:

- ✓ Сутність державної політики.
- ✓ Місце державної політики у процесах державного управління.

⁵⁴ «Оцінка потреб під час розроблення державних політик та планування відновлення країни». — НАДС, <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/otsinka-potreb-pid-chas-rozroblennia-derzhavnykh-polityk-ta-planuvannia-vidnovlennia-krainy>.

⁵⁵ «Школа лідерів громад». — УШПС, <https://usps.org.ua/project/school-of-community-leaders/>.

⁵⁶ «Децентралізація: від патерналізму до відповідального розвитку». — PROMETHEUS, <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/decentralizatsiya-vid-paternalizmu-do-rozvytku/>.

⁵⁷ Інститут політичної освіти, <https://ipo.org.ua/events/page/2/>.

- ✓ Проблема політики (суспільна проблема).
- ✓ Вироблення варіантів рішення.
- ✓ Прогнозування наслідків публічних політик.
- ✓ Моніторинг та оцінювання політики.
- ✓ Публічна політика як політичний процес: теоретичні основи та історичні свідчення впливу політичної боротьби на публічну політику й управління.
- ✓ Особливості процесів вироблення і здійснення державної політики в Україні.

Курс доволі масштабний — від п'яти до десяти лекцій на кожен тему — і призначений, крім державних службовців та депутатів усіх рівнів, також для громадських активістів, представників громадських організацій, викладачів і студентів, та всіх зацікавлених громадян. Мета курсу — «поглибити розуміння слухачами процесів вироблення, ухвалення і впровадження державної політики в реальному політичному середовищі для підвищення здатності громадян, громадських об'єднань та організацій, суспільних інститутів, державних посадовців, депутатів та кандидатів в депутати брати участь і ефективно впливати на ці процеси»⁵⁸.

Так само загальний і просвітницький характер має *Курс політичної освіти для свідомого громадянина*, представлений на **Платформі суспільно-політичної освіти**, що є спільним проектом Фонду сприяння демократії та Фонду Ганса Зайделя.

Курс розрахований на широке коло зацікавлених громадян, передусім, як зазначають його автори, на молоді, і складається з наступних чотирьох модулів:

«*Цінності*», в якому розглядаються теми: Цінності як основа будь-якого суспільства. Свобода, рівність, братерство — цінності європейського Просвітництва та його образ людини. Ціннісна основа Європейського Союзу: стаття 2 Договору про Європейський Союз. ЄС: нормативна влада або ціннісний імперіаліст? Рада Європи та Європейський

суд з прав людини. Захист цінностей та перевірка норм: від вільної преси через громадянське суспільство до судочинства. Демократія та «втома від демократії». Мужність мати свободу.

«*Система*». Теми: Що таке політична система? Панування більшості та захист меншості: що таке демократія? Легітимізація та легітимність у демократичній державі. Поділ влади. Повноваження уряду. Роль парламенту. Правосуддя. Компетенції президента держави. Значення регіонів.

«*Партії*». Теми: Історія та соціально-економічні умови виникнення політичних партій. Функції та суспільна роль партій. Організаційні моделі партій. Роль компромісу в партійному будівництві. Тенденції розвитку сучасних партій. Фінансування політичних партій в Україні та світі. Державне фінансування партій. Форми маніпуляцій з партійним фінансуванням в Україні. Роль та значення внутрішньопартійної демократії. Феномен медіапартій. Роль бізнес-лобі в політичних партіях. Порівняння ефективності управління партій демократичного та авторитарного типу. Механізми формування партійного керівництва та ухвалення рішень.

«*Громадяни і громадянки*». Теми: Держава, суспільство, свобода та обмеження. Теорії походження держави та суспільства. «Failed state» — неспроможна держава. Проблема співвідношення глобалізму та національних держав. Співвідношення понять «народ» та «нація». Принципи функціонування громадянства. Формування політичної нації в Україні. Громадянське суспільство. Ідея інвестиційного громадянства. Зворотній зв'язок між владою і громадськістю. Громадський контроль та соціальне партнерство. Концепція рівності в ліберальній та консервативній ідеологіях. Боротьба з дискримінацією: як далеко можна зайти? Виміри толерантності. Відмінності між толерантністю та терпимістю. Диференціація розуміння толерантності. Моделі соціального партнерства — трипартизм та біпартизм. Громадський моніторинг, експертиза, аудит та громадське розслідування.

Прикладом більш прикладної програми з політичної освіти є програма міждисциплінарної спеціалізації «Політичні технології та лідерство»⁵⁹, розроблена у **Київському**

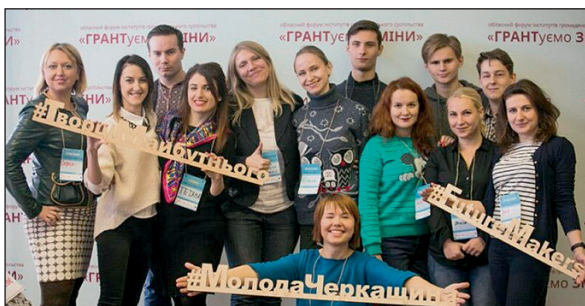
⁵⁸ «Основи державної політики». — PROMETHEUS, https://prometheus.org.ua/prometheus-free/osnovy-derzhavnoyi-polityky/?utm_source=courses_catalog_service_user&utm_medium=affiliate_partner.

⁵⁹ Міждисциплінарна спеціалізація «Політичні технології та лідерство». — KHEU, https://drive.google.com/file/d/1xmJc22FHHHvZHwJn36_pXb4dxivPRYPU/view.

національному економічному університеті ім. Вадима Гетьмана, яка передбачає набуття слухачами компетенцій, що дають можливість:

- ✓ сформувати обґрунтування своєї позиції, переговорного процесу, роботи в команді;
- ✓ опанувати технології управління, ухвалення рішень, PR, формування особистого та корпоративного іміджу, самопрезентації;
- ✓ набуті професійних навичок політичного аналізу, консультування та прогнозування, організації проведення виборчих кампаній, партійного та адміністративного менеджменту.

Підготовлені за цією програмою фахівці можуть працювати в таких галузях як: забезпечення роботи вищих та місцевих органів державної влади, депутатів усіх рівнів, політичних партій та громадських організацій; політичний маркетинг, зв'язки з громадськістю; політична журналістика; практична політична діяльність.

Забезпеченню гендерної рівності в політиці присвячений згаданий вище базовий курс «Громадська та політична участь», розроблений командою експертів **громадської організації «Молода Черкащина»** у партнерстві з Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES). Мета курсу — «не лише надихнути жінок та чоловіків на громадське та політичне лідерство та рівноправне партнерство, а й ознайомити з конкретними інструментами, які допоможуть бути ефективнішими на цьому шляху»⁶⁰. Програма курсу складається з чотирьох тем, кожна з яких розкривається у п'яти лекціях протягом тижня:

- ✓ Влада в Україні.

- ✓ Вибори в Україні.
- ✓ Громадська активність.
- ✓ Фемінізм та жіноче політичне лідерство.

Одержані знання дозволяють: «розібратись, як влаштована наша держава та як взаємодіють її різні органи; дізнатись, звідки беруться гроші у бюджеті та як їх можна контролювати; ознайомитись із виборчими системами та законодавством; дізнатись більше про планування виборчої кампанії; дослідити, як громадяни можуть впливати на владу; навчитися протидіяти сексизму та зрозуміти чому досі потрібно боротися за рівність прав жінок і чоловіків»⁶¹.

ВИСНОВКИ

Активізація заходів із впровадження політичної освіти для ветеранів війни саме у 2024 р. може бути пов'язана з кількісним зростанням даної категорії громадян України, усвідомленням її суспільно-політичної значущості, а також з перспективами поновлення політичних процесів в країні, обмежених під час війни. Держава і суспільство мають бути зацікавлені у приході в політику великої кількості людей, які захищали їх від зазіхань імперіалістичної, агресивної росії, тим більше, що, навіть за найоптимальнішого варіанту закінчення війни, російські впливи в Україні не зникнуть у видимій перспективі.

З огляду на зазначене, суттєвим недоліком певної частини наявних програм політичної освіти, навіть тих, що були розроблені після початку повномасштабної війни росії проти України, є ігнорування воєнного, безпекового чинника і його впливу на політичну ситуацію в країні, при тому, що цей вплив триватиме і після завершення війни. Адже цілком очевидно, що, виходячи з досвіду нинішньої війни і майбутніх безпекових загроз, українській державі і суспільству доведеться радикально переглянути зміст і форми внутрішньополітичних відносин, місце і роль України на міжнародній арені, пріоритети внутрішньої і зовнішньої політики.

Програми, розроблені саме для політичної освіти ветеранів війни, слушно акцентують увагу на розвитку їх лідерських якостей. До таких можуть бути віднесені

⁶⁰ «Громадська та політична участь: базовий курс». — PROMETHEUS, <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/hromadska-politychna-uchast-bazovyj/>.

⁶¹ Там само.

організаторські здібності, аналітичне і стратегічне мислення, вміння поступатися власними амбіціями для спільного блага, зокрема задля ефективної командної роботи. Доцільно і програми, розраховані на ширшу аудиторію, почати адаптувати до запитів ветеранів, як особливої соціальної групи, а головне, наблизити їх до вимог, що диктуються сучасними внутрішньо- та зовнішньополітичними обставинами.

У довоєнних програмах акцент іноді робився на формуванні автономної особистості, відстоюванні «матеріальної і духовної незалежності людини від держави»⁶². Крім того, що така «людина» є абсолютно нежиттєздатною абстракцією, установка на її формування породжувала хибні уявлення про пріоритетність особистих потреб щодо виконання, наприклад, конституційного обов'язку захищати свою Батьківщину. На певному етапі повномасштабної війни ці уявлення призвели до толерування таких явищ, як ухилення від військової служби або дезертирство.

Аналіз описаних вище програм політичної освіти дозволяє зробити висновок, що у перспективі політична освіта ветеранів має бути розрахована на три великі цільові аудиторії:

- ✓ тих, хто планує робити або продовжувати кар'єру на державній службі та у місцевому самоврядуванні;
- ✓ тих, хто планує займатися громадською та політичною діяльністю, в т. ч. брати участь у партійній роботі, виборах до Верховної Ради України та місцевих рад;
- ✓ тих, хто не планує брати безпосередньої участі у громадській та політичній діяльності, але хотів би отримати більше знань про функціонування політичної системи та державних інститутів в Україні, чинники, що впливають на суспільно-політичні процеси, місце України в системі міжнародних відносин.

Кожна з цих аудиторій може бути розбита на кілька підгруп, залежно від диференційованості інтересів та кар'єрних (життєвих) планів осіб, що до неї входять.

Що стосується суб'єктів політичної освіти для ветеранів, то складається враження, що наразі вона залишається здебільшого справою ініціатив окремих освітніх закладів та громадських організацій, участь в яких міністерства освіти і науки або міністерства у справах ветеранів практично не простежується.

Найбільш перспективними суб'єктами надання освітніх послуг у сфері політичної освіти уявляються наступні:

1. Заклади вищої освіти (ЗВО, перевага яких полягає у наявності: кваліфікованих фахівців з досвідом викладацької діяльності, навичками системного, аналітичного мислення; стабільної матеріальної бази та фінансування; можливостей довгострокового планування. До того ж, при багатьох ЗВО існують центри ветеранського розвитку, які можуть забезпечувати як контингент для навчання, так і особливі ідеї та інформацію, корисні при підготовці навчальних програм.

2. Профільні громадські організації, перевага яких полягає у більшій динамічності, відкритості до змін, здатності більш оперативно реагувати на нові потреби і запити суспільства, тривалих зв'язках з міжнародними громадськими організаціями.

3. Досвід показує, що оптимальні результати може давати співпраця зазначених суб'єктів у рамках мережових структур за участю міжнародних організацій з координацією їх діяльності у вигляді форумів, конференцій, курсів з підготовки штату команд навчальних центрів.

Одними з напрямів удосконалення програм неформальної політичної освіти ветеранів є їх уніфікація та стандартизація, наповнення сучасними методами інтенсивних тренінгів для формування навичок діяльності в рамках відповідних політичних процесів.

Водночас поки що політичній освіті ветеранів бракує єдності та системності. Оскільки вони є особливою, доволі чисельною і перспективною, з точки зору суспільного розвитку, соціальною групою, їх політична освіта має державне значення, повинна стати частиною державної ветеранської політики, що має знайти відображення у відповідних стратегіях і програмах.

⁶² «Політична освіта публічних службовців в Україні». – К: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2020. – 199 с. – с. 25.

Базова програма політичної освіти ветеранів війни*

В Україні сформовані засади ветеранської політики, викладені у Стратегії ветеранської політики на період до 2030 р. і Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 р.¹ Окрім недоліків цих документів, визначених у доповіді Національного інституту стратегічних досліджень², ще однією прогалиною державної ветеранської політики є недостатня увага до питань політичної освіти ветеранів війни зокрема та громадянської освіти загалом. Водночас сформована у ветеранів війни певна військова ідентичність (побратимство), система цінностей (усвідомлення обов'язку, відданість, самопожертва, чесність, служіння суспільству, гостре відчуття несправедливості) зумовлюють наявність у найбільш політично свідомої частини ветеранської спільноти тяжіння до громадської чи політичної активності.

Ветерани війни, які вирішили присвятити себе політичній діяльності, часто потрапляють у середовище осіб, як правило, більш обізнаних, досвідчених, таких, що розбираються у тонкощах політичного життя. Аби не перетворитися на «пішаків» у політичних та управлінських процесах, а, навпаки, відігравати в них провідну роль на рівні держави, регіонів, громад, ветеранам потрібно набути компетентностей, побудованих на демократичних цінностях. Ідеться, як мінімум, про надання їм рівних конкурентних спроможностей, а як максимум, про розвиток їх знань і лідерських здібностей і, використовуючи суспільну довіру, спрямування їх діяльності на зміцнення демократії та досягнення бажаних соціально-економічних результатів. Саме на це мають бути спрямовані програми неформальної політичної освіти ветеранів.

Базова програма неформальної політичної освіти ветеранів розроблена Центром Разумкова в рамках проєкту «Впровадження механізмів політичної освіти ветеранів війни як шлях підвищення демократичної стійкості України», виконаного за підтримки Представництва Фонду Ганнса Зайделя в Україні, з урахуванням результатів аналізу іноземного та вітчизняного досвіду та має рекомендаційний характер. Вона сприятиме суб'єктам неформальної політичної освіти в розробці ними власних програм навчальних курсів з урахуванням потреб і специфіки аудиторії ветеранів — їх освітнього рівня та кар'єрних прагнень. Базова програма складається з вимог і рекомендацій до програм політичної освіти ветеранів, матриці політичних компетентностей і схеми організації системи неформальної політичної освіти ветеранів.

ВИМОГИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОГРАМ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕТЕРАНІВ

1. Базова програма неформальної політичної освіти ветеранів є максимально повним за змістом і формами комплексом навчальних

блоків, спрямованим на формування у ветеранів потрібних компетентностей — динамічної комбінації особистих якостей, цінностей, способів мислення, знань, навичок, а також вмінь і прагнень продуктивно реалізувати їх у практичній, політичній чи громадській діяльності.

* Авторський колектив висловлює подяку доктору політичних наук, професору, члену-кореспонденту Національної академії наук України Галині Зеленько, а також директору політико-правових програм Центру Разумкова (2019-2022 рр.), а нині військовослужбовцю ЗСУ, Віктору Замятіну за активну участь в опрацюванні Базової програми політичної освіти ветеранів.

¹ Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text>; Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2024-%D1%80#Text>.

² «Державна політика щодо ветеранів війни». — НІСД, <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/derzhavna-polityka-shchodo-veteraniv-viyny>.

2. Базова програма та розроблені на її основі програми курсів суб'єктів неформальної політичної освіти мають враховувати принципи громадянської освіти дорослих Європейського освітнього простору: розширення спектра освіти, перехід від вузької тематики політичних інтересів держави до загальних прав людини та участі в політиці, міжкультурної комунікації та екологічного виховання; громадянська активність та участь у державному управлінні; навчання через практику, засвоєння теоретичних знань через ухвалення рішень у практичних ситуаціях; демократія участі, поступове зростання ролі прямої демократії, що потребує нової якості громадян, нової культури громадянськості (див. розділ 1). Головним критерієм якості освітніх послуг має бути відповідність отриманих знань, навичок, вмінь кар'єрним потребам ветеранів і кваліфікаційним вимогам, зумовленим їх участю в політичних процесах.

3. Навчальний процес має враховувати специфіку ветеранської аудиторії, зокрема: травматичний досвід війни, специфічний досвід комунікації з командирами, підлеглими, побратимами.

4. Програми курсів політичної освіти ветеранів мають уникати формування фрагментарних знань і вмінь та охоплювати повний цикл політичних процесів, зокрема: побудова та принципи функціонування політичної системи; заснування та діяльність політичних партій; прогноз; підготовка, лобювання, прийняття, контроль реалізації політичних рішень; комунікація з громадськістю, партнерами, опонентами, ЗМІ; стратегічне та оперативне планування; бюджетування, фандрейзинг; підзвітність і звітування. Слухачів бажано ознайомлювати з альтернативними ідеологіями та підходами до формування політики.

5. У програмах політичної освіти ветеранів треба зміщувати акцент до інтерактивних форм навчання, у т. ч. організації круглих столів, дебатів, дискусій, ділових ігор, тренінгів, навчальних візитів за кордон, моделюванню роботи парламенту, органу

виконавчої влади, місцевої ради, поведінки в медіапросторі.

6. Базова програма політичної освіти ветеранів передбачає гендерну рівність і не висуває додаткових обмежень і вимог з цього приводу. Водночас суб'єкти неформальної політичної освіти ветеранів під час формування навчальних курсів можуть стикатися з такою потребою (через регіональну специфіку або особливості аудиторії) та враховувати її. Крім того, гендерні питання є складовою політичних процесів і мають бути відображені у змістовній частині навчальних курсів.

7. Підготовка курсів має враховувати наявність та можливість залучення кваліфікованого персоналу: викладачів, тренерів, менеджерів з комунікації, фахівців у сфері інформаційних технологій тощо. До читання лекцій, проведення практичних занять можуть долучатися як професійні педагогічні працівники, так і профільні експерти, журналісти, чинні політики, службовці органів державної влади та місцевого самоврядування різних рівнів тощо, придатність яких кваліфікаційно підтверджена: результативністю діяльності за посадою, статтями, виступами на формальних заходах тощо.

8. Технічне оснащення курсів: сучасне інформаційно-комунікаційне обладнання, інформаційні ресурси та програмні продукти, які застосовуються у практичній політичній діяльності та науково-дослідній роботі у сфері суспільних наук.

9. Тривалість курсів залежить від обсягу програми, особливостей аудиторії, наявності джерел фінансування та може становити від кількох тижнів до двох-трьох місяців.

10. Актуальність і релевантність навчальних програм має забезпечуватися постійним вивченням політичних процесів на міжнародному та національному рівнях, процесів реформування державних інститутів, змін аудиторії та її потреб, відстеженням змін у змісті, формах і способах політичної освіти, відповідним і своєчасним коригуванням програм.

МАТРИЦЯ ПОЛІТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ*				
Компетентності	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
1. Базовий рівень Базовий рівень політичної активності передбачає свідому участь громадянина в суспільному житті громади, політичному житті регіону, країни. Передбачається сформованість громадянських компетентностей, що включає системні знання, сформованість національних та громадянських цінностей, умінь і навичок, певний рівень відповідальності, що у сукупності дає можливість відповідально брати участь у політичному житті громади та країни.				
Здатність демонструвати поведінку активного та відповідального громадянина України, представника громадянського суспільства.	Основи Конституції, законодавства України (в частині прав, свобод та обов'язків громадян).	Дотримуватися законодавства в повсякденному житті.	Конструктивно співпрацювати з іншими, ініціювати та/або брати участь у соціальних проєктах, громадських заходах. Обґрунтовувати свою політичну позицію з правової точки зору.	Відповідальне ставлення до виконання громадянських обов'язків.
Здатність демонструвати розуміння основ державного устрою, політичної системи та політичних ідеологій.	Основи державного устрою, особливостей політичної системи України. Принципи демократії, основних демократичних інститутів (парламентаризм, партії, вибори, місцеве самоврядування та ін.), особливостей їх функціонування в Україні. Основних політичних ідеологій та їх впливу на суспільні процеси в країні. Структури державної влади, механізмів та інструментів державного управління.	Розпізнавати ключові політичні системи та ідеології. Розуміти зв'язок між результатами виборів та їх політичними наслідками. Оцінювати роль партій та їх ідеології.	Донести корисну інформацію до інших. Володіти комунікативними методами і прийомами для досягнення найкращих результатів під час диспутів та обговорень політичних питань.	

Компетентності	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
Здатність критично аналізувати політичну та іншу суспільно значущу інформації безпосередньо.	Методів критичного аналізу джерел інформації та інформації безпосередньо. Механізмів діяльності сучасних засобів комунікації. Видів медіаманіпуляцій та протидії їм. Правил інформаційної гігієни та безпечного користування цифровими технологіями в інформаційному просторі.	Критично мислити, аналізувати новини, політичну та іншу суспільно значущу інформацію. Формувати власну усвідомлену точку зору, позицію. Розпізнавати дезінформації та фейкові новини. Протидіяти інформаційним маніпуляціям, дезінформації, фейковим новинам. Аналізувати джерела інформації та оцінювати їх. Безпечно поводитися в інформаційно-цифровому просторі.	Робити результати власного критичного аналізу політичної інформації надбанням навколишнього соціального середовища. Аргументовано та послідовно відстоювати правильність своєї позиції. Викривати медійні та політичні маніпуляції, особливо ті, що становлять загрозу національній безпеці.	Самостійний вибір джерел інформації. Відповідальність за використання та поширення інформації.
2. Громадянська активність Рівень, що передбачає наявність системного інтересу до політичних процесів і явищ, що відбуваються на різних рівнях, ґрунтовні знання у сфері політики, та спроможність здійснювати вплив на політичні процеси в межах законодавства та етичних норм з використанням інструментарію громадянського суспільства.				
Здатність аналізувати політичні процеси і явища.	Структур політичної системи України, інститутів публічного урядування, особливостей їх функціонування та способів впливу на них. Особливостей політичних процесів на місцевому, регіональному, національному рівнях. Соціальних та економічних аспектів політики. Методів громадянського впливу на політичні процеси. Методології дослідження політичних явищ і процесів.	Застосовувати методи аналізу політичних явищ і процесів. Формувати власні аргументовані висновки та оцінки щодо подій і процесів політичного життя, політичних рішень.	Аргументувати власну позицію у політичних дискусіях. Застосовувати стратегії ведення громадських діалогів. Використовувати соціальні мережі для поширення політичної інформації. Презентувати результати аналізу громадськості.	Неупереджене ставлення до політичних процесів і явищ. Відповідальність за достовірність використаної інформації, об'єктивність проведеного аналізу.

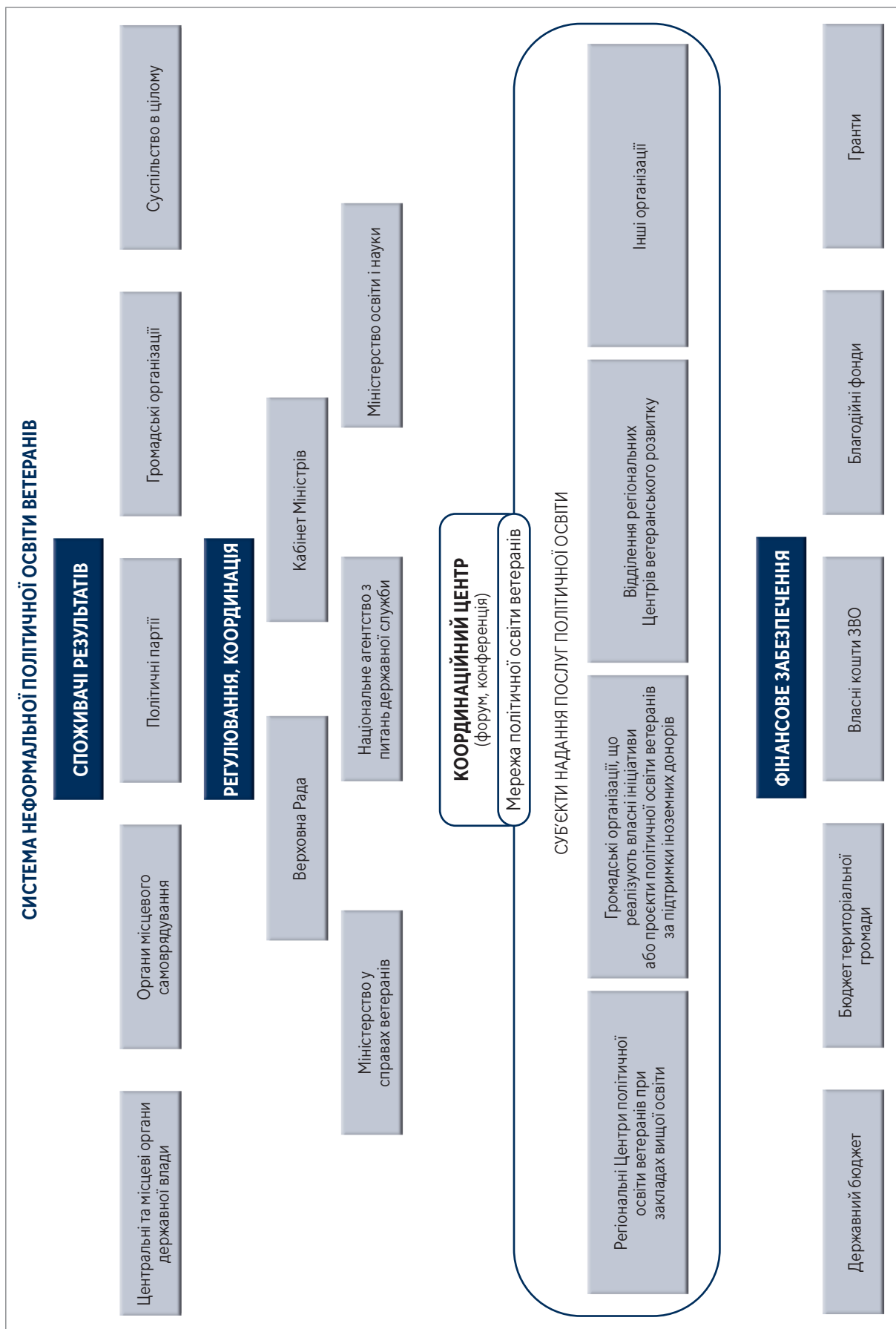
(продовження)				
Компетентності	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
Здатність дотримуватися правових та морально-етичних норм поведінки.	Моральних та етичних норм поведінки. Законодавства України.	Дотримуватися законодавства в повсякденному житті та професійній діяльності.		Самостійне прийняття рішень щодо підтримки та започаткування громадсько-політичних ініціатив. Відповідальність за дотримання законодавства під час громадської діяльності, за власну громадську діяльність та її наслідки.
Здатність планувати та реалізовувати проекти громадянської активності (на місцевому, регіональному та національному рівнях).	Основа проектної діяльності (проектного менеджменту).	Управляти діяльністю групи. Управляти проектом. Презентувати результати проекту.	Обґрунтовувати свою позицію. Узгоджувати інтереси та позиції різних сторін.	Демонстрація лідерства.
Здатність здійснювати громадський контроль за учасниками політичних процесів та владою.	Механізмів та інструментів громадського контролю. Основних принципів та організації громадського контролю, критеріїв успішності. Чинного законодавства в частині діяльності органів влади та регулювання політичних процесів.	Оцінювати політичні рішення, розпізнавати маніпуляції та аналізувати системні процеси. Застосовувати правові механізми контролю та процедур оскарження рішень.	Вести переговори, формулювати аргументи та ефективно доносити інформацію до громадськості. Критично оцінювати інформацію, розпізнавати фейки та працювати з відкритими джерелами. Застосовувати навички координації громадських ініціатив.	Неупереджене ставлення до політичних процесів і явищ. Незалежність від політичного чи корупційного впливу.

Компетентності	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
3. Професійна політична діяльність Рівень, коли політичною діяльністю особа займається професійно, має глибокі знання в одному чи кількох напрямках політичної діяльності, досвід громадянської активності чи участі в політичних проектах, постійно удосконалює свої професійні компетентності.				
Здатність планувати та реалізовувати політичні стратегії, політичні проекти.	Законодавства: у сфері публічного управління та адміністрування, політичній сфері (діяльність політичних партій, виборча система тощо). Загальної теорії політики та діяльності політичних партій. Засобів використання інститутів демократії у публічній громадській та політичній діяльності. Методології дослідження та прогнозування політичних явищ і процесів. Основ державної політики у сфері національно-патріотичного виховання, утвердження національної та громадянської ідентичності. Основ міжнародного права та міжнародних відносин, поточної міжнародної політики. Проблем національної безпеки та оборони. Проектного менеджменту.	Аналізувати політичні процеси і явища. Ухвалювати ефективні рішення з питань політики. Прогнозувати розвиток політичних процесів і явищ. Використовувати результати прикладних та наукових досліджень для планування та реалізації стратегій у сфері політики. Ініціювати та реалізовувати політичні проекти на місцевому, регіональному, національному рівнях, у т. ч. організовувати виборчі кампанії.	Описувати і пояснювати політичні явища і процеси. Взаємодіяти, ураховуючи політичні, культурні й особистісні відмінності співрозмовників, принципи невідскримінації та поваги до відмінностей, дотримуватися етики спілкування. Використовувати стратегії інформаційного (медійного) супроводу політичних проектів.	Відповідальність в ухваленні політичних рішень, за політичну діяльність. Інноваційність, самостійність, автономія, доброчесність.

(продовження)				
Компетентності	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
Здатність здійснювати лобювання та адвокацію, вплив на політичні процеси.	Принципів добросовісної адвокації та лобювання. Процедур ухвалення рішень, механізмів та інструментів впливу на політичний процес. Особливостей політичних процесів на місцевому, регіональному та національному рівнях.	Оцінювати політичні рішення, розпізнавати інтереси стейкхолдерів та прогнозувати наслідки змін. Розробляти довгострокові кампанії, мобілізувати підтримку, здійснювати управління ресурсами.	Комунікувати з партнерами, опонентами, громадянським суспільством. Працювати з інформаційними потоками. Використовувати технології комунікації, в т. ч. медіа та цифрові технології для досягнення мети. Встановлювати зв'язки з політиками, експертами, громадськими організаціями та бізнесом.	Дотримання законодавства та етичних норм, прозорість діяльності, резистентність щодо корупційних впливів чи маніпуляцій. Авторитетність, інноваційність та добросовісність.
Здатність управляти командами, в т. ч. організовувати та спрямовувати діяльність політичних партій, їх регіональних організацій та місцевих осередків.	Основних принципів командної взаємодії.	Формувати команду. Працювати в команді, застосовувати механізми мотивації. Налагоджувати взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти. Розподіляти завдання відповідно до компетенцій членів команди.	Узгоджувати інтереси членів команди. Здійснювати продуктивну комунікацію між різними рівнями організації, а також між її керівництвом та рядовими членами.	Демонстрація лідерства. Відповідальність за роботу команди.
Здатність організовувати діяльність органів публічного управління та інших організацій публічної сфери.	Зasad сучасного державного управління. Особливостей і потреб суспільства в цілому, окремих цільових груп.	Використовувати технології вироблення, ухвалення та реалізації управлінських рішень. Здійснювати підготовку та реалізовувати політичні рішення. Організовувати інформаційно-аналітичне забезпечення управлінських процесів із використанням сучасних інформаційних ресурсів та технологій. Розробляти проекти актів законодавства.	Узгоджувати інтереси та позиції різних сторін. Реалізовувати стратегії комунікації та інформаційного супроводу діяльності органів публічного управління та інших організацій публічної сфери. Представляти органи публічного управління у відносинах з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форм власності, громадянами та налагоджувати ефективні комунікації з ними.	Відповідальність за дотримання вимог законодавства, процедур та результатів діяльності. Використання стратегій попередження, подолання й трансформації конфліктів під час професійної діяльності, знаходження рішень, які базуються на співпраці.

* Визначення рівнів та орієнтовний розподіл основних політичних компетентностей здійснено на основі:

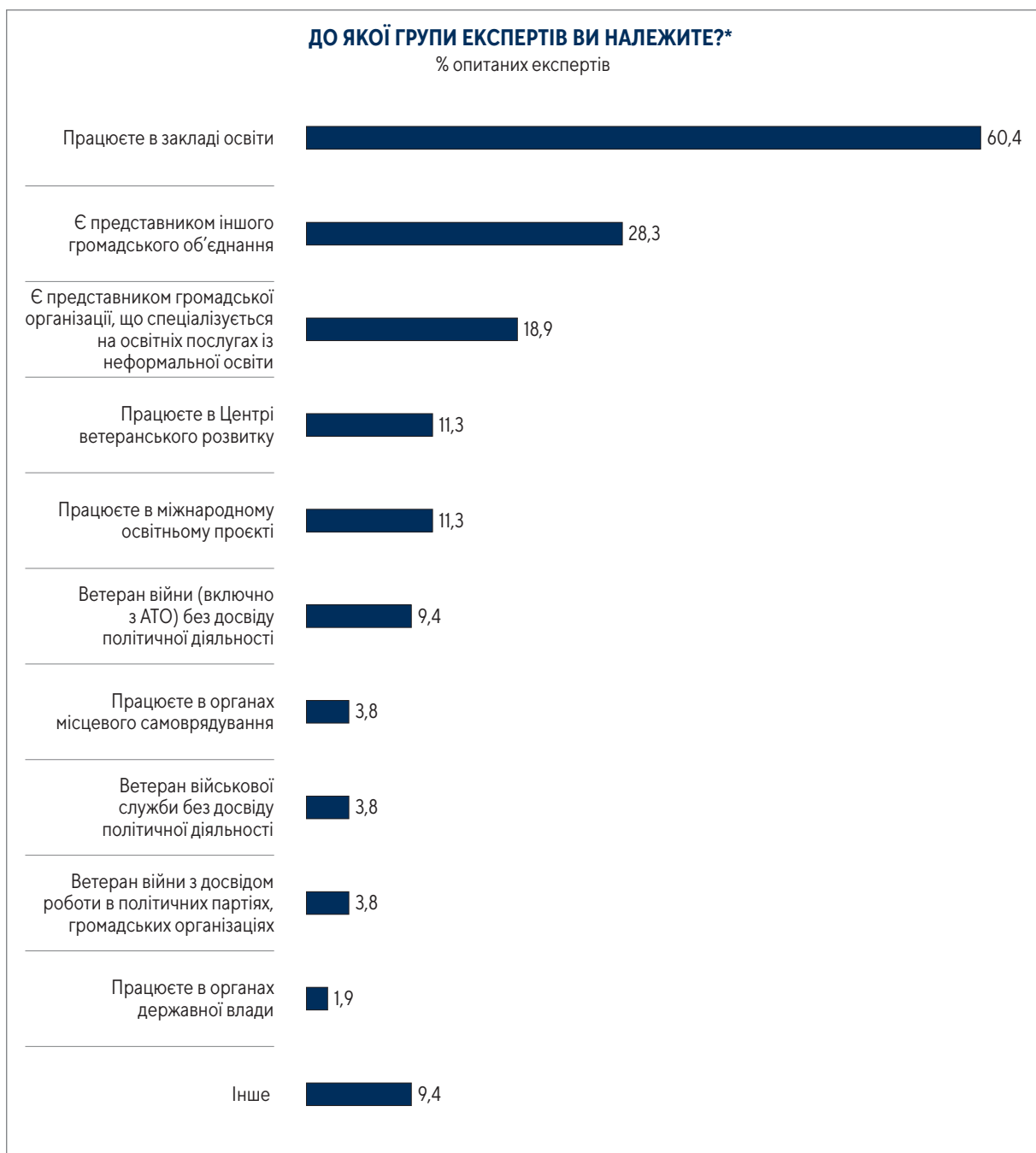
- ✓ Закону України «Про освіту» (абз. 12 ч. 1 ст. 12) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>);
- ✓ Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (ч. 1 та 4 ст. 11) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>);
- ✓ Постанови КМУ від 25 липня 2024 р. № 851 «Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#n242>);
- ✓ Наказу МОН від 10 липня 2020 р. № 911 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» (<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/052-Politohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>);
- ✓ Наказу МОН від 18 березня 2021 р. № 329 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти» (<https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzeni-standarti-vishchoi-osviti>);
- ✓ Наказу МОН від 26 березня 2024 р. № 393 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти» (<https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzeni-standarti-vishchoi-osviti>);
- ✓ Наказу МОН від 29 жовтня 2018 р. № 1172 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» (<https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzeni-standarti-vishchoi-osviti>);
- ✓ Наказу МОН від 4 серпня 2020 р. № 1001 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти» (<https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzeni-standarti-vishchoi-osviti>).
- ✓ Терміни «компетентність», «результати навчання» вживаються в значенні термінів, визначених Законами України «Про освіту», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».

Проблеми організації політичної освіти ветеранів

(Інформаційно-аналітичні матеріали Центру Разумкова)

У березні-квітні 2025 р. Центром Разумкова було проведене експертне опитування, що стосувалося різних аспектів організації політичної освіти ветеранів. Було опитано 53 експерти: викладачі вищих закладів освіти, працівники Центрів ветеранського розвитку, представники громадських організацій (зокрема тих, що спеціалізуються на освітніх послугах із неформальної освіти), ветерани війни, представники органів державної влади та місцевого самоврядування.

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповідей.

Переважна більшість (77%) експертів вважають, що політична освіта ветеранів війни

в Україні поки що перебуває в зародковому стані, здійснюється не системно і не регулярно.

За їхніми оцінками, найбільшою мірою зацікавлені в отриманні політичної освіти ветерани, які:

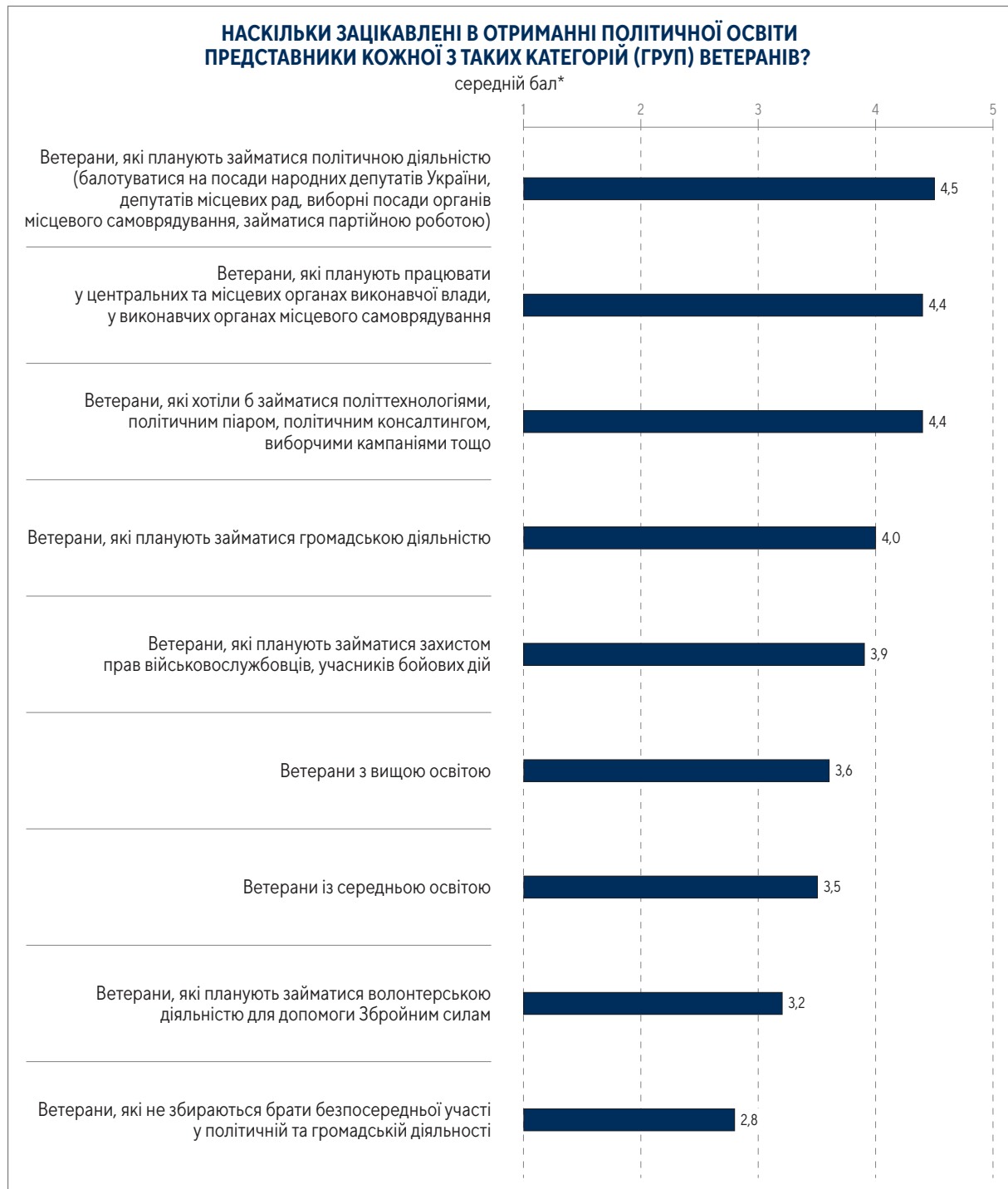
- ✓ планують займатися політичною діяльністю (балотуватися на посади народних депутатів України, депутатів місцевих рад, виборні посади органів місцевого самоврядування, займатися партійною роботою) (їх зацікавленість оцінюється в середньому 4,5 балами за п'ятибальною шкалою);
- ✓ планують працювати у центральних та місцевих органах виконавчої влади, у виконавчих органах місцевого самоврядування (4,4 бала);
- ✓ хотіли б займатися політтехнологіями, політичним піаром, політичним консалтингом, виборчими кампаніями тощо (4,4 бала).

Дещо нижче оцінюється рівень зацікавленості ветеранів, що:

- ✓ планують займатися громадською діяльністю (4,0 бала);
- ✓ планують займатися захистом прав військовослужбовців, учасників бойових дій (3,9 бала).

А найнижче — ветеранів, які планують займатися волонтерською діяльністю для допомоги Збройним силам (3,2 бала) та ветеранів, які не збираються брати безпосередньої участі у політичній та громадській діяльності (2,8 бала).

Експерти вважають, що загальний освітній рівень ветеранів практично не впливає на рівень їх зацікавленості в отриманні політичної освіти: зацікавленість ветеранів з вищою освітою (незалежно від їх намірів чи планів) вони оцінюють 3,6 балами, а ветеранів із середньою освітою — 3,5 балами.

* За п'ятибальною шкалою.

Політична освіта ветеранів війни, на думку експертів, насамперед має бути спрямована:

- ✓ на адаптацію ветеранів до цивільного життя, підвищення їх соціальної активності (79%);
- ✓ на набуття ветеранами знань, необхідних для їх політичної діяльності (створення

та участь у діяльності політичних партій і громадських організацій, в органах державної влади та місцевого самоврядування) (64%);

- ✓ на формування у ветеранів лідерських компетенцій, усвідомлення себе як провідної сили у повоєнних соціально-економічних та політичних перетвореннях (58,5%).

У ЧОМУ МАЄ ПОЛЯГАТИ СПЕЦИФІКА ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ?

% опитаних експертів

Вона повинна сприяти адаптації ветеранів до цивільного життя, підвищенню їх соціальної активності 79,2

Вона має бути зорієнтована на набуття ветеранами знань, необхідних для їх політичної діяльності (створення та участь у діяльності політичних партій і громадських організацій в органах державної влади та місцевого самоврядування) 64,2

Вона має бути спрямована на формування у ветеранів лідерських компетенцій, усвідомлення себе як провідної сили у повоєнних соціально-економічних та політичних перетвореннях 58,5

Вона має містити потужний військово-оборонний та патріотичний компонент 18,9

Інше 5,7

Важко відповісти 1,9

Найважливішими завданнями, які мають виконувати курси політичної освіти ветеранів, на думку експертів, є:

- ✓ навчання та набуття навичок критичного мислення, оцінки суспільно-політичних подій, конструктивного розв'язання проблем (4,7 бала за п'ятибальною шкалою);
- ✓ формування навичок участі в політичній і громадській діяльності (4,5 бала);
- ✓ формування навичок протидії зловживанням влади (4,5 бала).

Також відносно високо оцінюється важливість таких завдань:

- ✓ сприяння адаптації ветеранів до змін, що відбуваються в суспільстві та в їх становищі в ньому (4,3 бала);
- ✓ формування навичок толерантного ставлення до людей з іншою політичною/громадською позицією (4,3 бала);
- ✓ розвиток комунікаційних навичок (4,2 бала);
- ✓ навчання протидії ворожим інформаційно-психологічним операціям (4,2 бала);
- ✓ налаштованість на реалізацію програм із захисту прав громадян з інвалідністю (4,1 бала).

Дещо нижче — формування навичок управління персоналом (3,8 бала).

* За п'ятибальною шкалою.

Оцінюючи доцільність представлення різних тематичних блоків у програмах політичної освіти для ветеранів, найвище оцінюється доцільність представлення блоків:

- ✓ «Політична система України та інститути публічного урядування, процедури їхнього функціонування і способи впливу на них» (4,7 бала за п'ятибальною шкалою).
- ✓ «Права ветеранів та механізми їх реалізації. Проблеми соціального захисту військовослужбовців і ветеранів війни» (4,5 бала).
- ✓ «Засади сучасного ефективного державного управління» (4,4 бала).
- ✓ «Засади створення, прийняття та реалізації політичних рішень» (4,4 бала).
- ✓ «Основи українського законодавства» (4,3 бала).
- ✓ «Конституційні права і свободи громадян» (4,3 бала).
- ✓ «Медіакомунікації у політиці» (4,3 бала).
- ✓ «Реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади» (4,3 бала).

Дещо нижче:

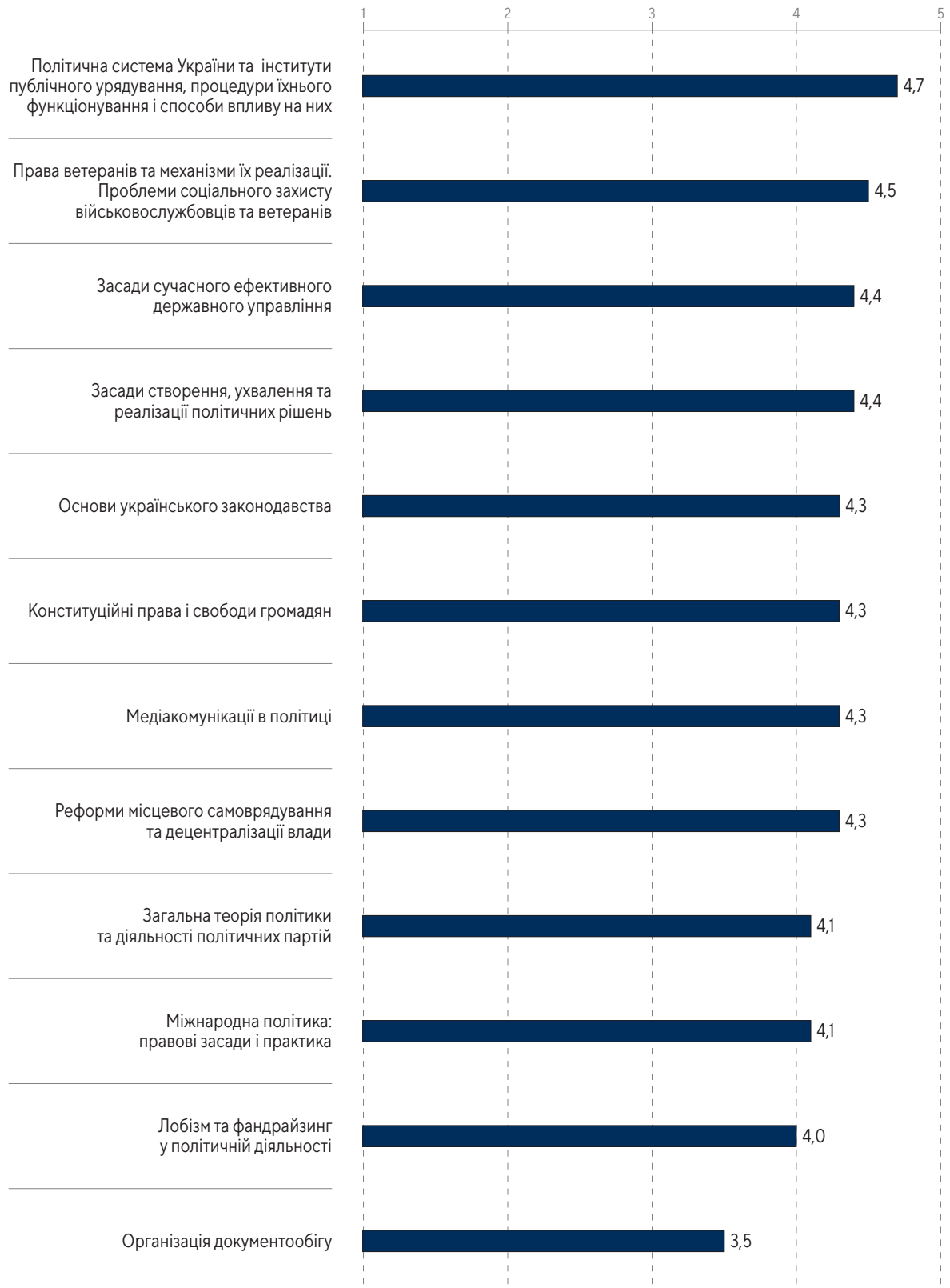
- ✓ «Загальна теорія політики та діяльності політичних партій» (4,1 бала).
- ✓ «Міжнародна політика: правові засади і практика» (4,1 бала).
- ✓ «Лобізм та фандрайзинг у політичній діяльності» (4,0 бала).

І найнижче — доцільність представлення блоку «Організація документообігу» — (3,5 бала).

**НАСКІЛЬКИ ДОЦІЛЬНИМ Є ПРЕДСТАВЛЕННЯ ТАКИХ ТЕМАТИЧНИХ БЛОКІВ
У ПРОГРАМАХ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ?**

середній бал*

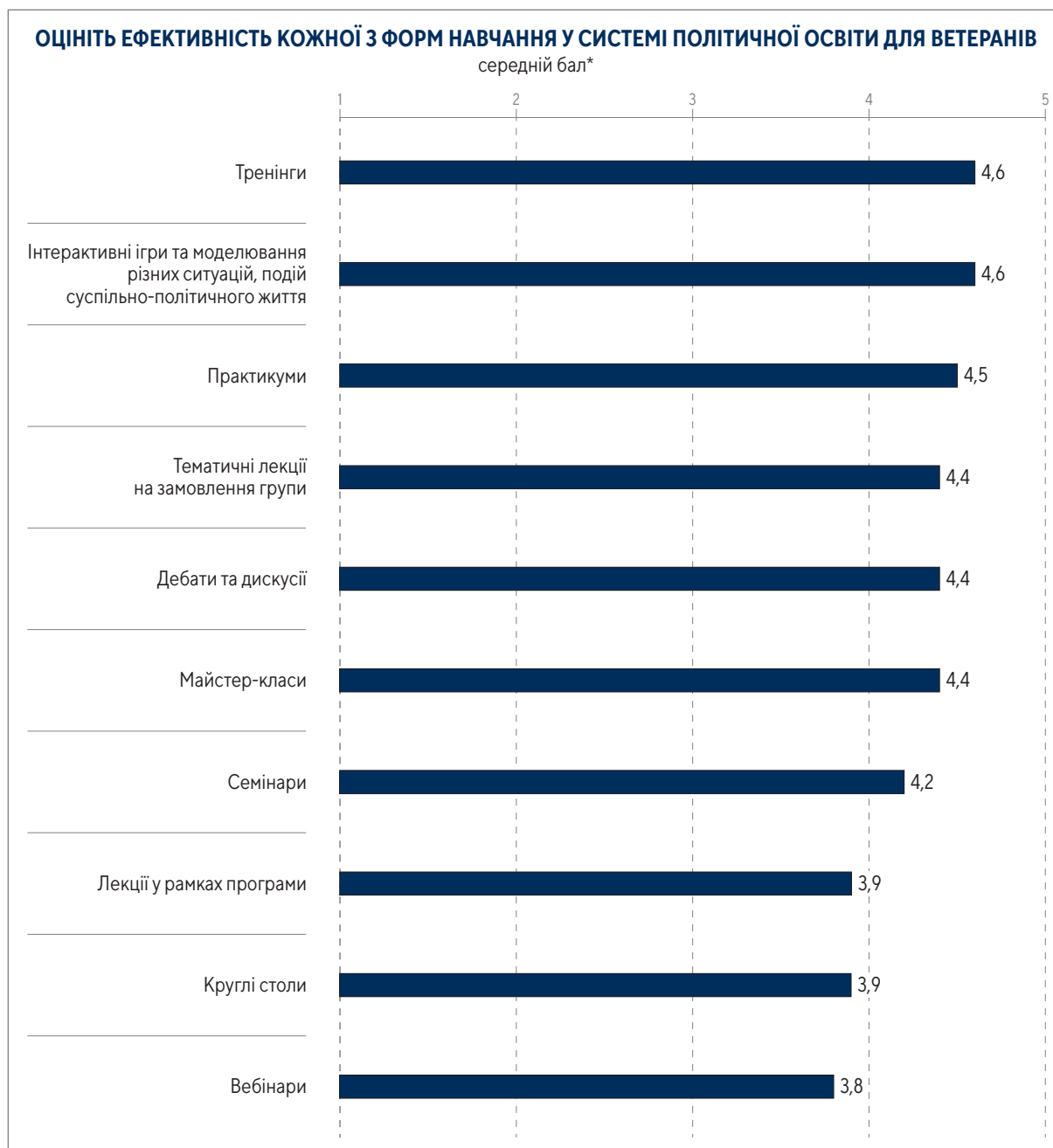
* За п'ятибальною шкалою.

Найвище експерти оцінюють ефективність таких форм навчання:

- ✓ тренінги (4,6 бала);
- ✓ інтерактивні ігри та моделювання ситуацій, подій суспільно-політичного життя (4,6 бала);
- ✓ практикуми (4,5 бала);

- ✓ тематичні лекції на замовлення групи (4,4 бала);
- ✓ дебати та дискусії (4,4 бала);
- ✓ майстер-класи (4,4 бала);
- ✓ семінари (4,2 бала).

Дещо нижче – лекцій у рамках програми (3,9 бала), круглих столів (3,9 бала), вебінарів (3,8 бала).

* За п'ятибальною шкалою.

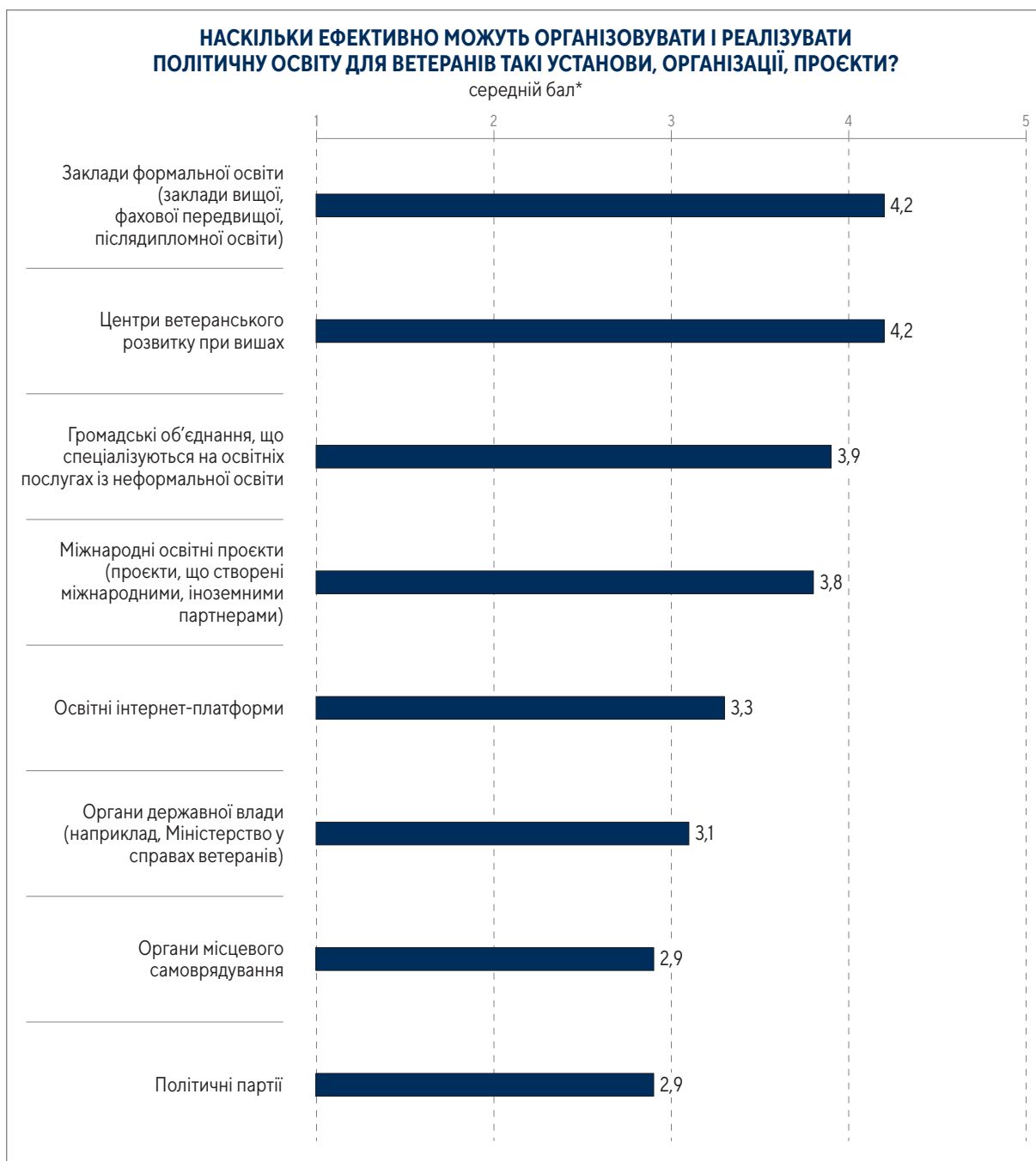
Найбільш ефективно, на думку експертів, здатні організовувати та реалізовувати політичну освіту для ветеранів:

- ✓ заклади формальної освіти (зклади вищої, фахової передвищої, післядипломної освіти) (4,2 бала);
- ✓ Центри ветеранського розвитку при вишах (4,2 бала);
- ✓ громадські об'єднання, що спеціалізуються на освітніх послугах із неформальної освіти (3,9 бала);

- ✓ міжнародні освітні проекти (3,8 бала).

Нижче оцінюється здатність організувати та реалізувати політичну освіту для ветеранів:

- ✓ освітніх інтернет-платформ (3,3 бала);
- ✓ органів державної влади (3,1 бала);
- ✓ органів місцевого самоврядування (2,9 бала);
- ✓ політичних партій (2,9 бала).

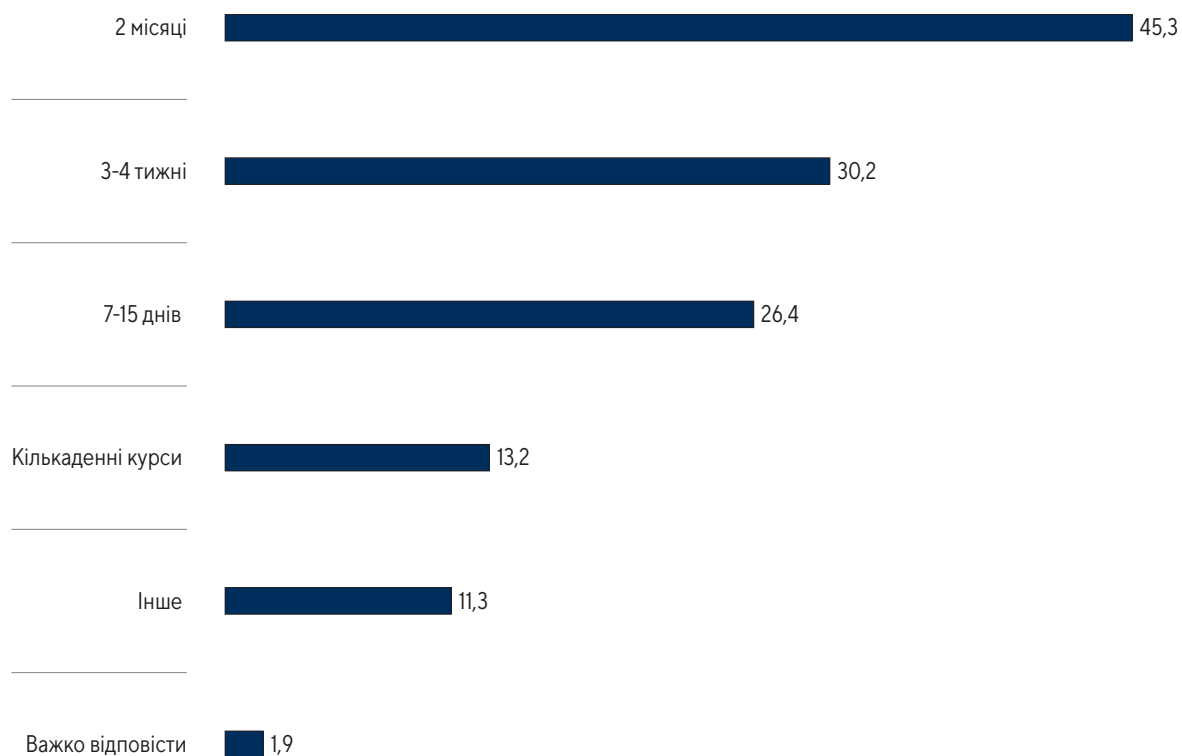
* За п'ятибальною шкалою.

Думки експертів стосовно оптимальної тривалості курсів (навчання) з політичної освіти для ветеранів розділилися. Хоча 45% експертів найбільш оптимальним вважають

відносно тривале навчання (до 2 місяців), але 30% дотримуються думки, що оптимальним є курс навчання тривалістю 3-4 тижні, 26% – 1-2 тижні, а 13% – кількаденні курси.

ЯКІ ЗА ТРИВАЛІСТЮ КУРСИ (НАВЧАННЯ) З ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ Є НАЙБІЛЬШ ОПТИМАЛЬНИМИ?

% опитаних експертів

Відповідаючи на запитання: «Що заважає розвитку політичної освіти ветеранів війни?», експерти називають:

- ✓ 77% — проблеми з фінансуванням і матеріально-технічним забезпеченням;
- ✓ 58,5% — брак компетентних розробників навчальних програм, кваліфікованих викладачів, лекторів, тренерів, які розуміли б специфіку ветеранської аудиторії;

- ✓ 49% — брак навчальних програм із політичної освіти ветеранів, які відповідали б їх потребам та інтересам як особливої соціальної групи;
- ✓ 49% — відсутність єдиного координаційного центру з розробки та впровадження програм політичної освіти ветеранів війни;
- ✓ 2% вважають, що ніщо не заважає.

ЩО ЗАВАЖАЄ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ?

% опитаних експертів

